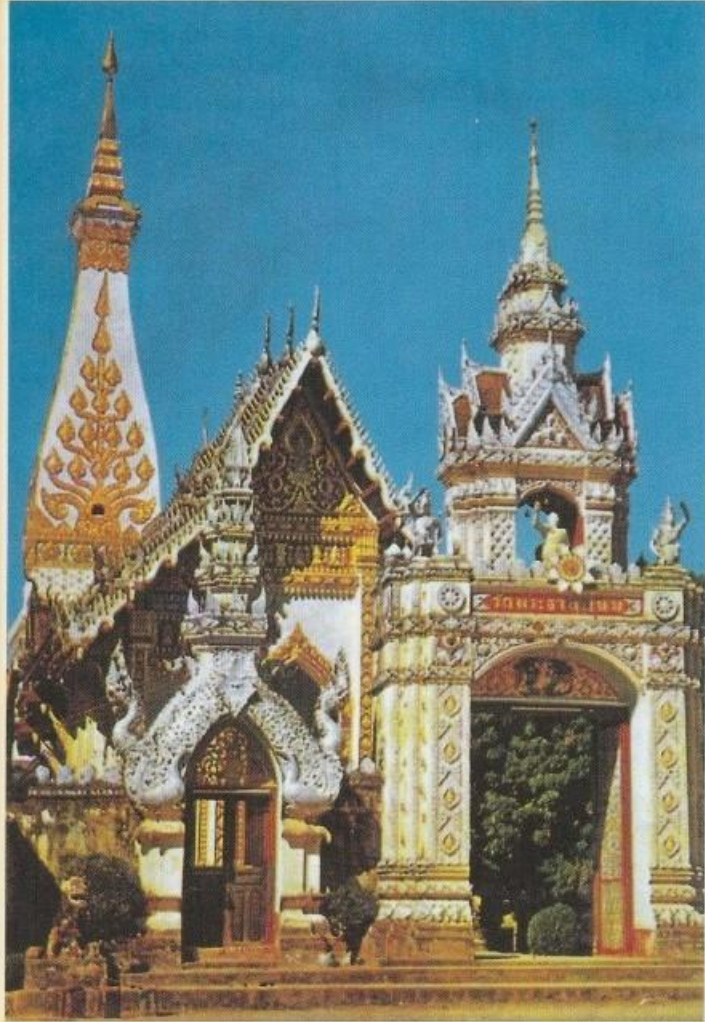

ประวัติย่อพระธาตุพนม

The History of Phra Thatpanom Pagoda

ประวัติย่อพระธาตุพนม

วัดพระธาตุพนม

อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

พระเทพรัตนโมลี

เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

เรียบเรียง

คำนิยาม

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ละชั่ว ทำดี ยังจิตใจให้ผ่องใส ดังพุทธภาษิตว่า

สพฺพปาปสฺส อภณฺณํ	การไม่ทำบาป (ชั่ว) ทั้งปวง
กุสลลลฺลุปสมฺปทา	การยังกุศล (ความดี) ให้ถึงพร้อม
ลจจิตฺตปริโยทปนํ	การยังจิตของตนให้ผ่องใส
เอตํ พุทฺธานสาสนํ	เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ที่สำคัญที่สุดคือ การยังจิตให้สะอาดผ่องใส ต้องพัฒนาจิตตามหลักพระกรรมฐานที่พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติมา อันได้แก่ สมณกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน

การพัฒนาจิต หรือการฝึกจิตทำให้เกิดความสุข สงบ เย็น เป็นสุขภายในคือ จิตใจที่ปราศจากกิเลสคือ ราคะ โทสะ โมหะ หรือโลภะความโลภ โทสะความโกรธ โมหะความหลง เหมือนดวงจันทร์ปราศจากเมฆหมอกจะส่องแสงสว่างให้คนมีดวงตาได้มองเห็น

พระเจดีย์พระธาตุพนม ประดิษฐานอยู่ที่วัดพระธาตุพนม บวรจุพระอุรังคธาตุ คือ กระดูกส่วนหัวอกของพระพุทธเจ้า มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพนับถือของชาวพุทธชาวไทยและต่างประเทศมาก เป็นศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติของกระทรวงศึกษาธิการ สอนกรรมฐานทั้งสมณะ และวิปัสสนา เป็นที่สนใจของคนไทยและชาวต่างประเทศ แต่อุปสรรคปัญหาด้านสื่อความหมายเรื่องภาษาต่างประเทศ ถ้าได้แปลเป็นภาษาต่างประเทศ คือ ภาษาอังกฤษได้จะทำให้คนต่างชาติเข้าใจได้ง่าย

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๗ คุณโยมปริษา ตั้งไพบูลย์ ได้ตั้งใจไว้ว่าจะแปลประวัติพระธาตุพนมเป็นภาษาอังกฤษและได้บริจาคเงินส่วนตัว ๒๐,๐๐๐ บาท เพื่อพิมพ์เผยแพร่เป็นวิทยาทานทางวัดได้มอบหมายให้พระมหาวรณชัย ขยวณโณ รักษาการวิทยาลัยสงฆ์นครพนมเป็นผู้ประสานงานนี้ร่วมกับคุณโยม เพื่อให้สะดวกและสำเร็จเร็วยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณคุณโยมหนาคุณโยมปริษา ตั้งไพบูลย์ เป็นอย่างยิ่งที่มีกุศลเจตนา ขอให้งานที่ทำ คำที่พูด จิตที่คิด จงสำเร็จเร็วพลันเทอญ

(พระราชธีรจารย์)

เจ้าคณะจังหวัดนครพนม รักษาการเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม

๒๕๙ ส.ค. ๔๘

คำนำ

ท่านเจ้าคุณ พระราชธีรจารย์ (สำลี ปัญญวโร) รักษาการ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม และเจ้าคณะจังหวัดนครพนม ได้ปรารภกับผู้เขียนว่า ท่านอยากเห็นหนังสือประวัติพระธาตุพนม แปลเป็น ภาษาอังกฤษ เพราะทางวัดไม่เคยมีการจัดพิมพ์มาก่อนเลย

ผู้เขียนในฐานะศิษย์คนหนึ่งของท่าน ซึ่งท่านได้เป็นพระอุปัชฌาย์ให้ เมื่อครั้งบวชเป็นพระที่วัด มรุกขนคร ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ อนึ่งผู้เขียนก็เป็นลูกพระธาตุคนหนึ่งโดยกำเนิด สำนึกในพระคุณของครูบาอาจารย์ และมีโอกาสได้ตอบแทนพระคุณบ้านเกิดเมืองนอน และจะได้บุญกุศลในการเผยแพร่ประวัติขององค์พระธาตุพนม ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของพระพุทธศาสนาในภาคอีสานของประเทศไทย จะได้ทราบความเป็นมาว่า พระอรุณศาสดาองค์ดีศรีของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มาประดิษฐานที่องค์พระธาตุพนมได้อย่างไร ผู้เขียนจึงได้รับปากว่าจะจัดการแปลให้ แต่ต้องขอเวลาสักกระยะหนึ่ง เพื่อศึกษาประวัติของพระธาตุพนม พร้อมคำศัพท์ภาษาอังกฤษต่าง ๆ ที่จะต้องใช้ให้เหมาะสม

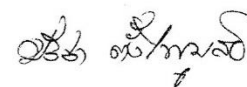
หนังสือประวัติย่อพระธาตุพนมฉบับนี้ได้คัดลอกมาจากฉบับเดิม ซึ่งรวบรวมและเรียบเรียงโดย พระเทพโมลี เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม และเจ้าคณะจังหวัดนครพนม ซึ่งท่านได้เรียบเรียงไว้เมื่อ วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๐๙ และพระมหาสม สุมน ได้แก้ไขเพิ่มเติมในการพิมพ์ครั้งที่ ๙ เมื่อ ๒๐ กันยายน ๒๕๒๗ ข้อความบางตอน อาทิเช่น การก่อสร้างภายในวัด หลังจากที่พระธาตุพนมได้พังทลายลงแล้ว และภาคผนวก จะขอยกเว้นไม่นำมากล่าวในฉบับนี้ เพราะเห็นว่ามีรายละเอียดมากเกินไป วัตถุประสงค์หลักของหนังสือเล่มนี้ คือการบอกกล่าวให้ผู้อ่านทราบว่า พระธาตุพนมมีความเป็นมาอย่างไร

ขออุทิศบุญกุศลที่จะเกิดจากการเผยแพร่บาร์มีขององค์พระธาตุพนม จงมีแต่บูรพาจารย์ ที่ได้อุปถัมภ์ ค้ำชู พระบรมธาตุมาแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน

ขอขอบคุณ คุณแอนดรู วิลเลียม ด้วยใจจริง ที่ช่วยกรุณาตรวจทานด้านภาษาอังกฤษ

ขอองค์พระธาตุพนมอันศักดิ์สิทธิ์ และบาร์มีขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้โปรดคุ้มครองอภิบาลผู้ไฝ่ธรรมทุกท่าน จงพบแต่ความสุขสวัสดิ์พิพัฒน์มงคลโดยทั่วกัน

หากการแปลและเรียบเรียงหนังสือประวัติย่อพระธาตุพนม เป็นภาษาอังกฤษมีความผิดพลาด ผู้เขียนก็ขอน้อมรับข้อบกพร่อง เพื่อการปรับปรุงให้ดีขึ้นในโอกาสต่อไป

นายปริชา ตั้งไพบูลย์

ผู้แปลและเรียบเรียงภาษาอังกฤษ

คำแนะนำ แด่ผู้มานมัสการพระธาตุพนม

องค์พระธาตุพนม เป็นพุทธเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ บรมครูของชาวพุทธทั่วโลก พระองค์เป็นเอกอัครบุคลพิเศษ ล้นกิเลสบาปกรรมหมดแล้ว เป็นครูของเทวดาและมนุษย์อินทร์พรหมทั้ง ๓ โลก เป็นที่เคารพบูชาของชาวพุทธทุกชาติชั้นวรรณะ เป็นมิ่งขวัญของไทยอีสาน อันสืบสายมาจากไทยล้านช้างโบราณ จึงเป็นที่หึงหวงของชาวไทยในลุ่มแม่น้ำโขงนี้ดุจดั่งชีวิต โดยเฉพาะชาวธาตุพนม ซึ่งถือว่าทุกคนสืบเชื้อสายมาจากข้าโอกาสพระบรมธาตุมานมนาน ฉะนั้นผู้ที่มานมัสการจึงควรรู้ธรรมเนียมไว้ จะได้ปฏิบัติระมัดระวังเป็นสิริมงคลแก่ตน และเจ้าถิ่น คือ

๑. ภายในกำแพงแก้ว ชั้นในชิดกับพระธาตุนั้น เป็นเขตของพระภิกษุสามเณรเข้าไว้ ห้ามมิให้เข้าไปพลุกพล่านสับสน โดยเฉพาะสตรีเพศห้ามมิให้เข้าไปเลย เว้นแต่บุรุษเมื่อว่างพระภิกษุสามเณรแล้ว

๒. บริเวณกำแพงแก้ว ชั้น ๑-๒ ชาวพุทธในถิ่นนี้ตั้งแต่พระเถระลงมา เคารพในคุณพระรัตนตรัย มิเคยใส่รองเท้ากันร่มสวมหมวกเข้าเลย ถ้าท่านจะให้เกียรติแก่ปูชนียสถานแห่งนี้และเคารพเจ้าถิ่น ก็เป็นสิริมงคลยิ่ง และช่วยรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยไว้ด้วย

๓. บริเวณภายในกำแพงชั้นนอก ซึ่งมีวิหารคตรอบนั้นเข้าไปเป็นเขตพุทธสถาน ท่านไม่ควรประพฤติดุจริตกรรมใด ๆ ให้เป็นภัยแก่ตนและคนอื่น ท่านจะแพ้ยัยเร็วกว่าทำในที่อื่นมาก

๔. สิ่งของที่ผู้มานมัสการบูชาพระบรมธาตุจะเป็นวัตถุใดก็ตาม ท่านอย่าลู่อ่านาจนแก่ความโลภ หยิบฉวยเบียดบังเอาไปเป็นของส่วนตัวโดยผิดธรรม ท่านจะฉิบหายและเดือดร้อนตลอดถึงป่วยและเป็นบ้า เพราะองค์พระธาตุมี

สิ่งลึกลับคุ้มครองอยู่ จึงถือกันว่า “ศักดิ์สิทธิ์” เพราะมีฤทธิ์ลึกลับบันดาลให้โทษแก่คนทุจริตอยู่เสมอ

๕. เวลาเข้าไปไหว้บูชา ให้ทำด้วยความคารวะ อยากได้สิ่งใดที่ขออธิษฐาน และปรารถนาเอาจะสำเร็จมโนรถในเวลาอันควร

๖. น้ำตาเทียนที่คนนำมาบูชา หยดหยาดอยู่ตามราวเทียน และพื้นสะเก็ดอิฐปูนที่ตกลงมา และโคลพระบรมธาตุ อย่าดูเบาถือเอาเป็นของเล่น เมื่อท่านต้องการเอาไปบูชา ก็ขอให้ตั้งใจอธิษฐานไหว้จนเอาไปได้ แต่ต้องบอกว่าเอาไปประจำตัวตลอดอายุ ถ้าตกหายพลั้งเผลอขอให้งดโทษให้ หรือสิ้นธุระแล้วจะเอามาส่ง ท่านต้องนำมาจริง ๆ มิฉะนั้น ท่านหรือคนในครัวเรือนของท่านจะประสบเหตุการณ์แปลก ๆ จนนำมาส่งคืนจึงจะหาย เอาไปแล้วต้องเก็บให้ดี เคารพคารวะอย่าทิ้งขว้างเป็นอันขาด

๗. องค์พระมหาธาตุนี้เป็นสมบัติอันมีค่าร่วมกันของชาวเรา ที่ถาวรรุ่งเรืองรอดเหลือจากการแตกสลายมาได้ก็เพราะบรรพบุรุษของชาวเราได้บำรุงไว้ ฉะนั้นท่านจึงควรมีส่วนบริจาคร่วมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเป็นกำลังรักษา เป็นการคุ้มครองมรดกอันมีค่าไว้ให้ลูกหลานและเราเอง ติดต่อกับเจ้าอาวาส เจ้าหน้าทีหรือหย่อนตู้ อย่างวางไว้ตามที่บูชา หรือให้กับคนไม่มีหลักฐาน

๘. ก่อนนั่งไหว้ ท่านควรจตุรปูเทียมน แล้วตั้งใจเคารพเดินเทียนเวียนขวา (ไปทางทิศใต้) ประทักษิณพระเจดีย์ ๓ รอบ แล้วจึงนั่งไหว้ ณ ทิศใดทิศหนึ่ง ดังนี้

ทิศตะวันออกว่า ปุริมาย ทิสาย “กปณศิริสุมิ ปพฺพเต มหากุสฺสเปน รูปิตํ พุทฺธอัฐจธาตุํ สิริสา นามิฯ” ทิศใต้ว่า ทกฺขิณาย ทิสาย ทิศตะวันตกว่า ปจฺฉิมาย ทิศเหนือว่า อุตุตฺตราย ทิสาย แล้วต่อ “กปณศิริสุมิ” ไปจนถึง “นามิ” หรือจะไหว้เป็นทิศไปโดยเวียนขวาก็ได้ อันนี้เป็นธรรมเนียมของท้องถิ่นนี้ก่อนจะไหว้พระธาตุนั้น ให้ไหว้พระรัตนตรัย ๓ บท คือ อรหํ ก่อน เป็นระเบียบอันงามดี

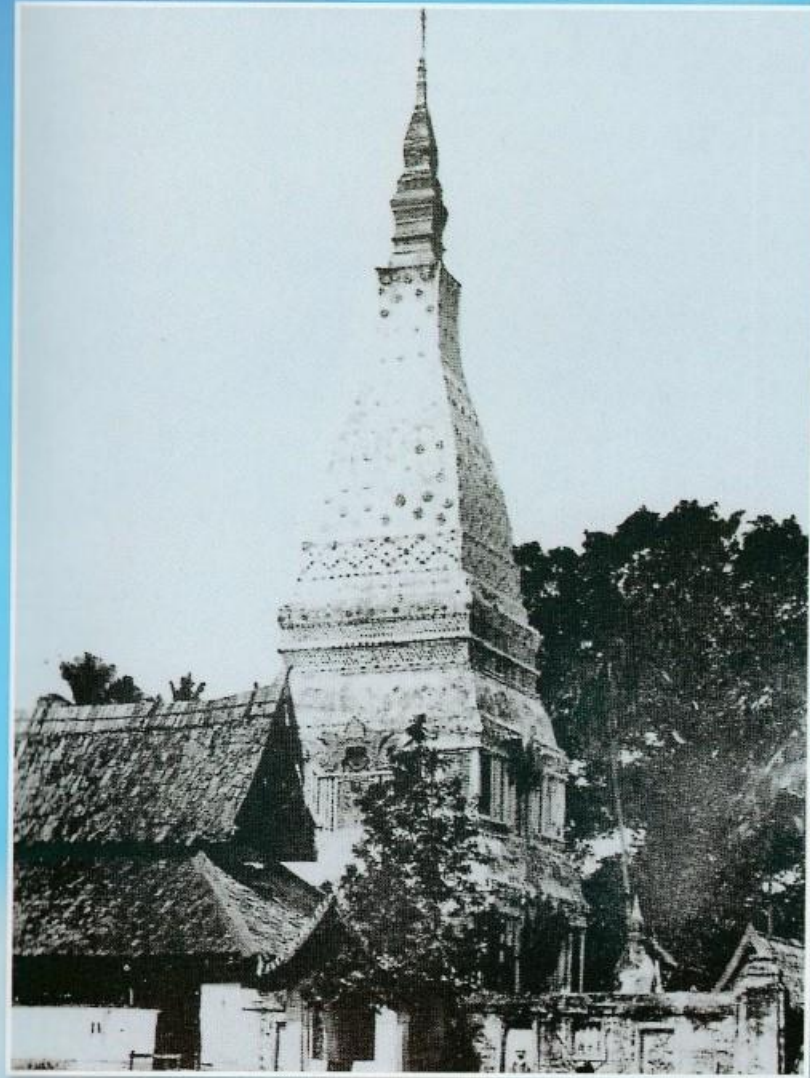
๙. นอกจากการเคารพในเขตลานพระบรมธาตุแล้ว ตามสถานที่สักการบูชา เช่น โบสถ์ วิหาร หอพระ เวลาท่านจะเข้าไปมีควรสวมรองเท้า และหมวกเข้าไป

จะเป็นการสะท้อนใจกับผู้รักษาโดยใช่เหตุ เพราะที่นั่นเป็นเขตเคารพบูชา เมื่อท่านไม่นับถือ ก็ควรที่จะเกรงใจเจ้าของถิ่น อันเป็นสัญลักษณ์แห่งสถาบันในพระพุทธศาสนา

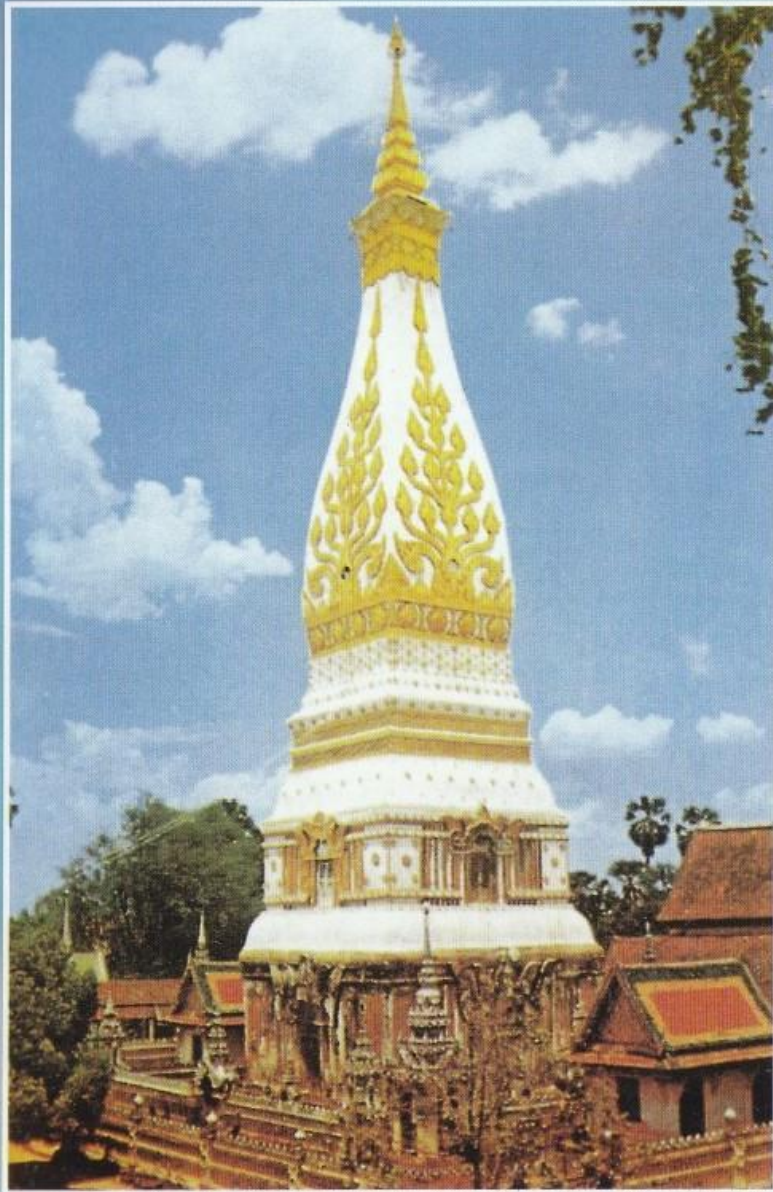
๑๐. สัตว์น้ำสัตว์บก ในเขตวัดโดยรอบนอก ท่านควรมีเมตตาจิตแก่เขา เพราะบริเวณกุฎาพราทั้งหมด (เขตวัด) โบราณชนได้ถือเป็นเขตให้อภัยสัตว์และมนุษย์ ได้แข่งไว้แก่ผู้ขาดเมตตาจิต ในเหล่านมนุษย์ผู้มีภูมิจิตสูงสมควรเบียดเบียนข่มเหงกันโดยประการใด ๆ ให้สมกับเรามาแสวงบุญและอยู่ในเขตบุญสถานแล้ว ถ้าท่านฝันก็จะถูกรรณชาติลึกลับลงโทษ

๑๑. ถ้าผู้ใดได้พลั้งพลาดไปในเขตพุทธสถานอันศักดิ์สิทธิ์แล้ว สำนักตัวกลัวบาปกรรม ให้นำรูปเทียนและเครื่องสักการบูชา เข้าขอขมาต่อพระบรมธาตุตามอย่างธรรมเนียมพุทธศาสนิกชนที่ดี ก็จะอยู่ดีมีสุขสืบต่อไป ให้ติดต่อกับเจ้าหน้าที่จะสะดวกยิ่งขึ้น

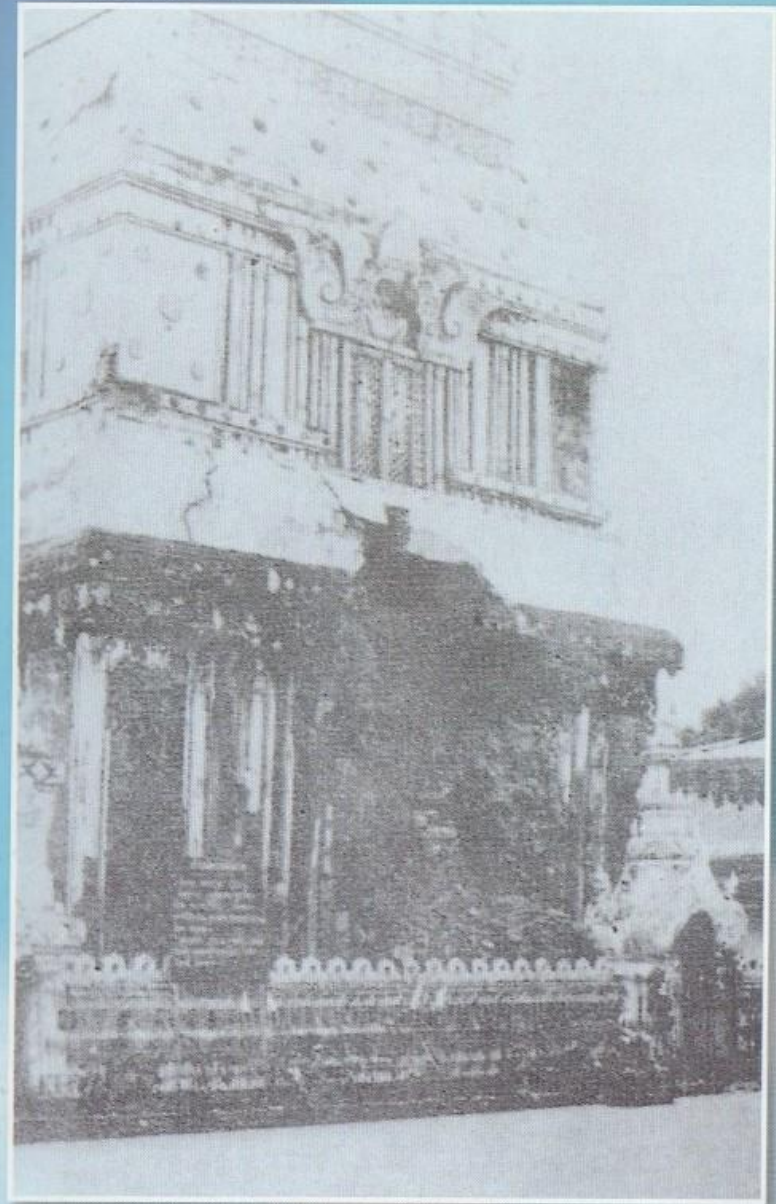
๑๒. การบนบาน มนุษย์เราเมื่อมีภัยแก่ตัวก็ยอมหาที่พึ่งพา แม้แต่ต้นไม้ก็ได้รับการเคารพเช่นไหว อันนี้เป็นธรรมดาของปุถุชน ในแถบถิ่นนี้ก็เช่นเดียวกัน เมื่อได้รับภัยต่าง ๆ ก็วิ่งเข้าหาองค์พระธาตุทั้งชาวไทย จีน และญวน การบนก็คือการถวายทองคำเปลว, ต้นผึ้ง, ผ้าไตร, หรือ ต้นกล้วยพฤกษ์ ด้านละต้นละไตรบ้าง ต้นเดียวบ้าง แล้วแต่อัธยาศัย ข้อสำคัญบนแล้วอย่าลืมเสีย ต้องรักษาสัตย์ปฎิญาณ ถ้ามีเหตุการณ์ภายหลังจะแก้ยาก บางจำพวกก็พากันมาขอลูก โดยถือกันว่า ต้องสละทองเครื่องประดับมาบูชาด้วย จึงจะขลัง จะเป็นเพราะเหตุใดก็ตามยังเป็นที่ยึดมั่นอยู่ไม่จิตใจจาง

พระธาตุพนมองค์เดิมก่อนทางราชการซ่อม สูง ๔๓ เมตร

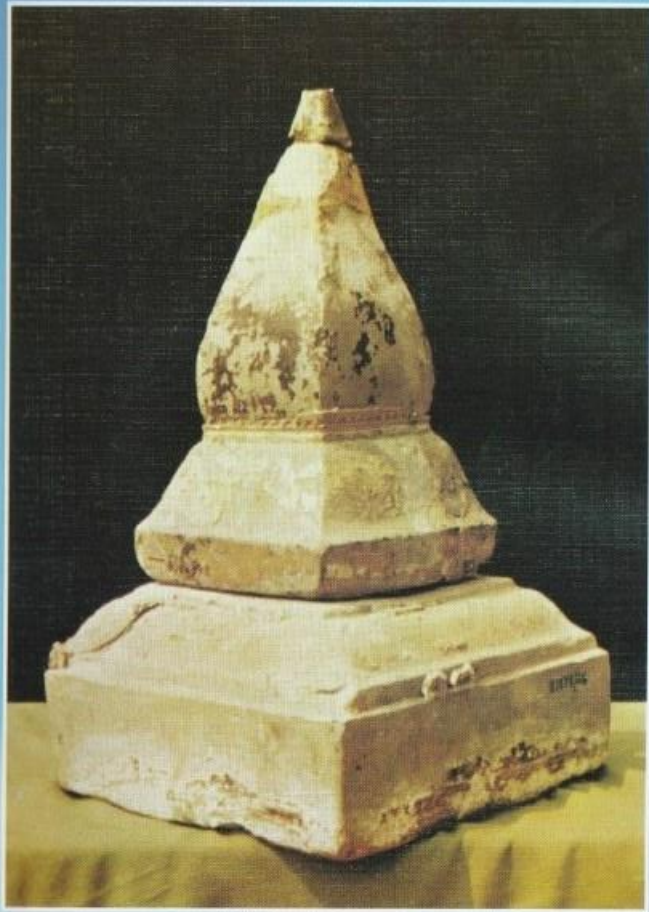
พระธาตุพนมบรมเจดีย์
วัดพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
สูง ๕๓ เมตร ฉัตร ๔ เมตร รวม ๕๗ เมตร

ขุมประตูป้องค์พระธาตุพนม พังครั้งแรก
เมื่อเวลา ๑๗.๐๐ น. วันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘

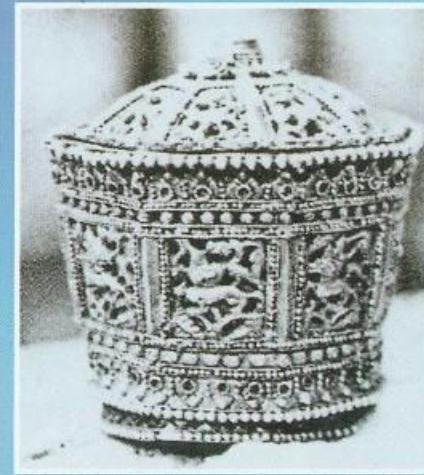
พระธาตุพนมอันเป็นเจดีย์คู่บ้านคู่เมืองพังทลายลง เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ เวลา ๑๙.๓๘ น.
ตรงกับวันขึ้น ๙ ค่ำ ปีมะเมีย

เจดีย์ศิลาที่บรรจุขุมขี้ผึ้งและผอบพระอรังคะธาตุ
สูง ๘๕ ซม. ฐานกว้างด้านละ ๓๒ ซม. อมรฤาษีและโยธิกฤาษี
นำมาจากยอดภูเพ็ก สกลนคร ในราว พ.ศ. ๕๐๐

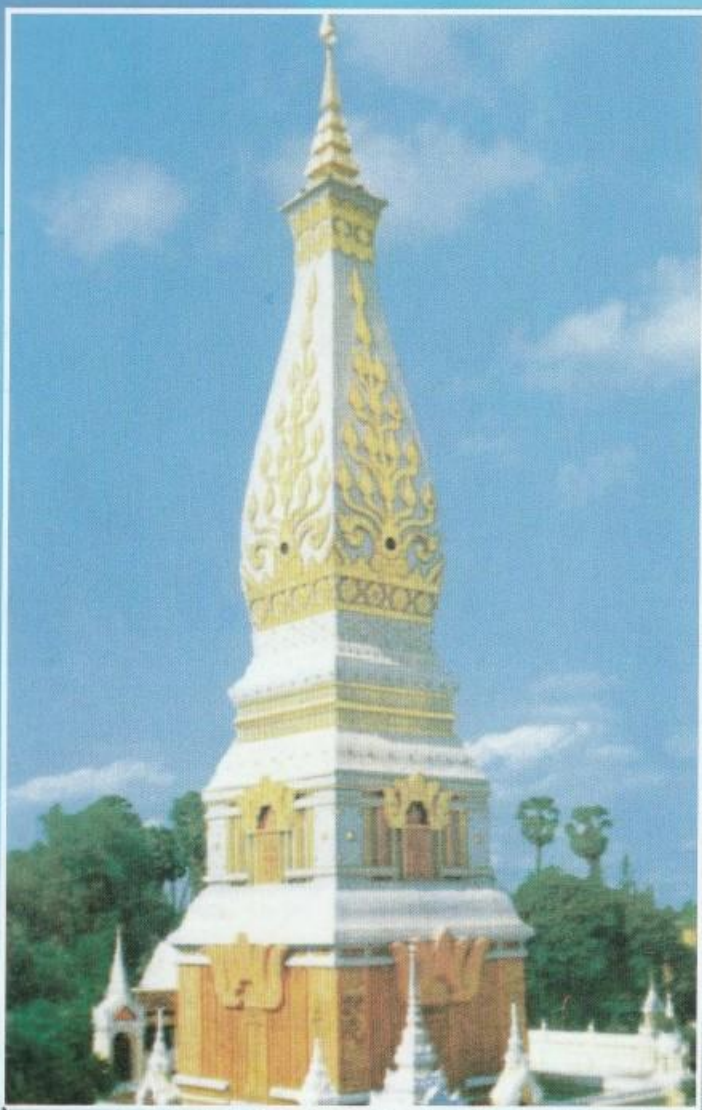
บุษบกทองคำซึ่งเป็นที่บรรจุผอบพระอรุโธธาตุ พบในห้อง
สี่เหลี่ยมเจดีย์ศิลา ตั้งอยู่บนหลังช้างแก้ว-ม้าแก้ว ฐานกว้างด้านละ
๖.๔ ซม. สูง ๑๔.๘ ซม. ยอดชำรุด เป็นของที่นำมาบรรจุใหม่ ใน
พ.ศ. ๒๒๓๖ - พ.ศ. ๒๒๔๕ โดยเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก แห่ง
นครเวียงจันทน์

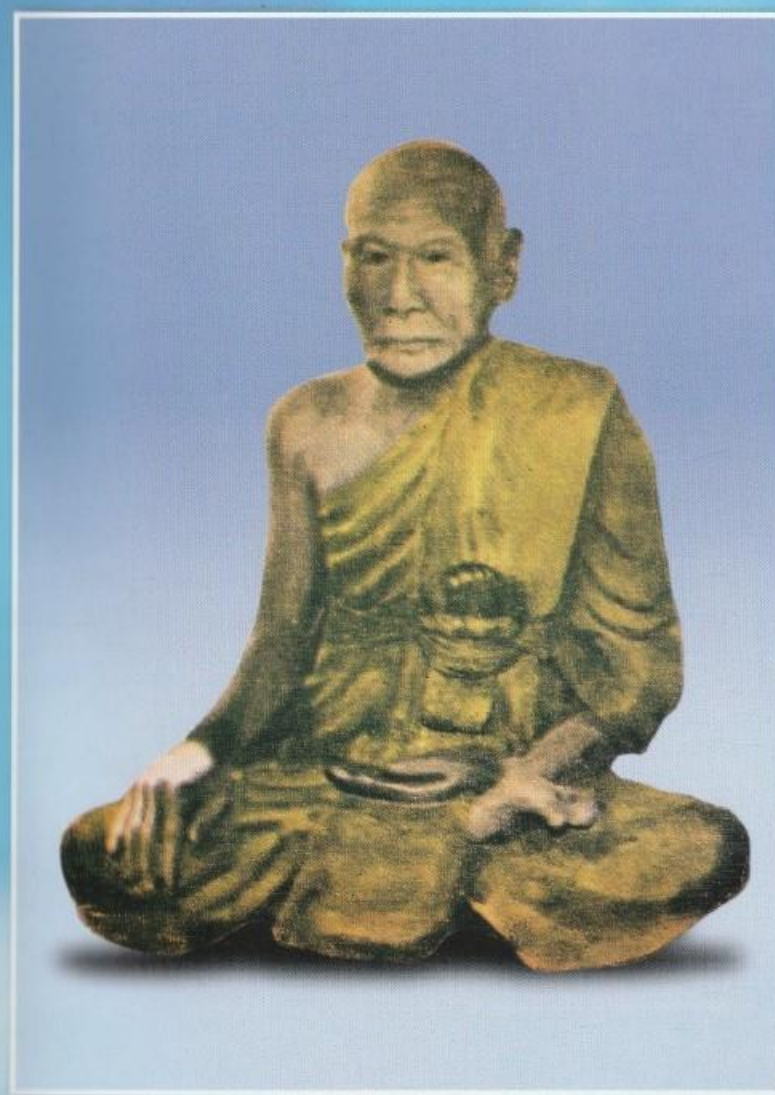
ผอบทองคำ ๘ เหลี่ยม อยู่ในห้องสี่เหลี่ยมแท่นศิลา
ข้างในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๒๐๕ องค์ บรรจุในยุคหลัง

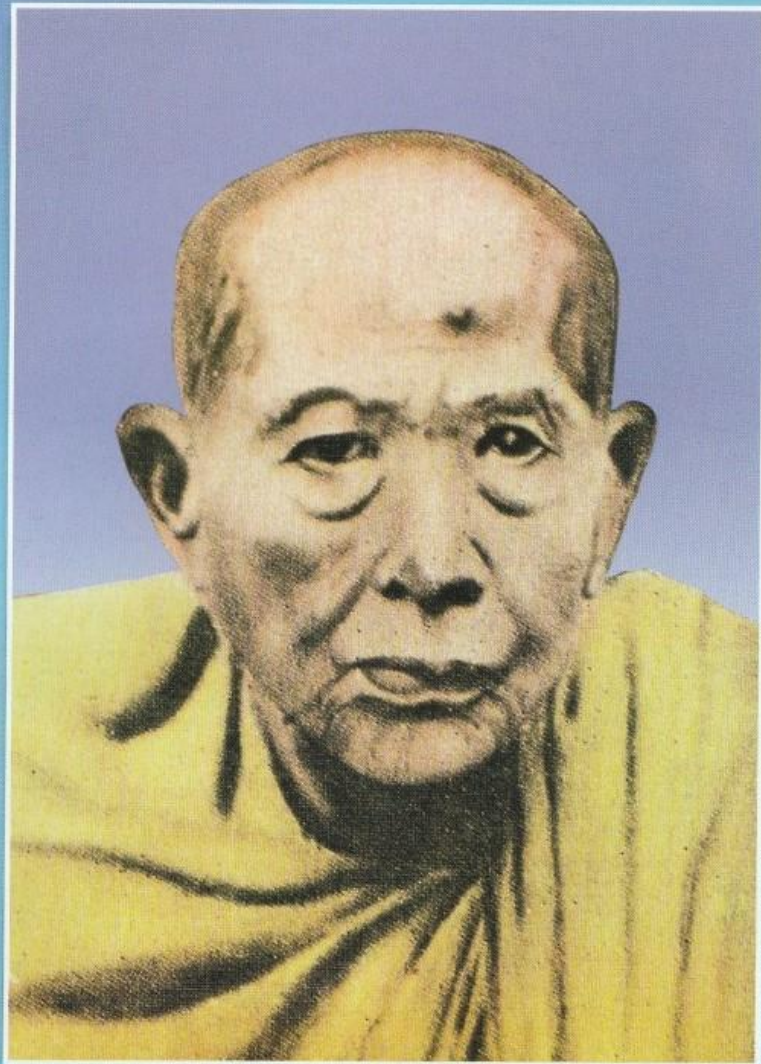
ผอบทองคำ ข้างในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๓๐ องค์
อยู่ในห้องสี่เหลี่ยมแท่นศิลา บรรจุในยุคหลัง

พระธาตุพนมองค์ใหม่ สูง ๕๓.๖๐ เมตร
ฐานกว้างด้านละ ๑๒.๓๓ เมตร

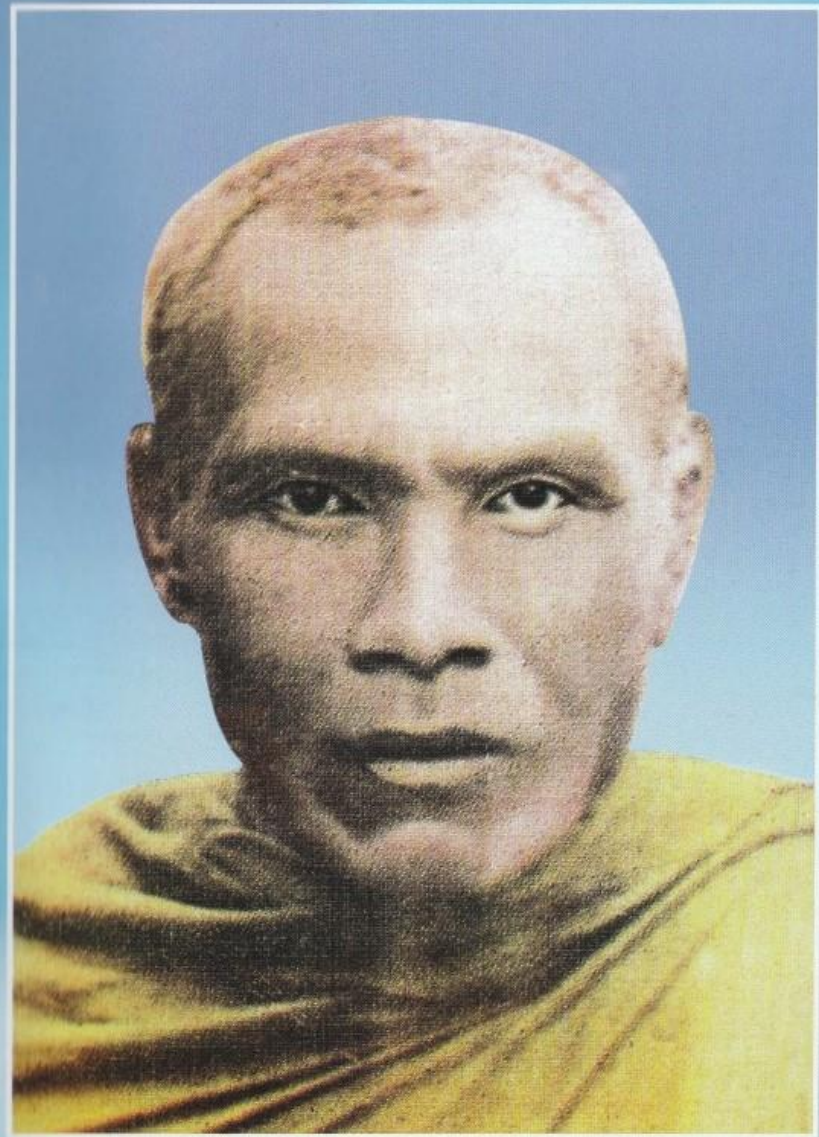

เจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก แห่งนครเวียงจันทน์
ผู้นำบูรณะและสร้างเสริมพระธาตุพนมใน พ.ศ. ๒๒๓๖ - พ.ศ. ๒๒๔๕
(ตามแผ่นทองจารึก) ตูรายละเอียดข้อที่ ๒๕ เจ้าราชครูหลวงบูรณะครั้งที่ ๔

พระครูวิโรจน์รัตโนบล อดีตเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมือง

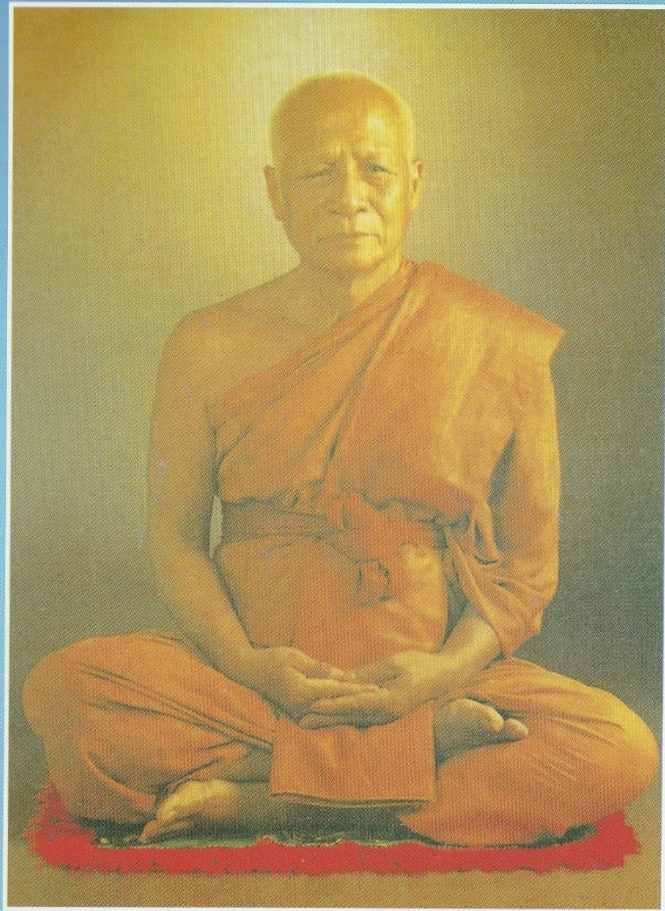
• เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี ผู้นำบูรณะปฏิสังขรณ์ พระธาตุพนม พ.ศ. ๒๕๕๕
โปรดตรารายละเอียดข้อที่ ๒๗. การบูรณะครั้งที่ ๖

พระครูศิลาภริติ (หมี)

อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม และเจ้าคณะอำเภอธาตุพนมองค์แรก

พ.ศ. ๒๕๕๕ - พ.ศ. ๒๕๗๕

พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมามาลา ป.ธ.๖)

เกิดปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ที่บ้านหนองหอย อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

อุปสมบทเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๑ พระครูศิลาภิรติ เป็นพระอุปัชฌาย์

เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม พ.ศ. ๒๔๘๐ - พ.ศ. ๒๕๓๒

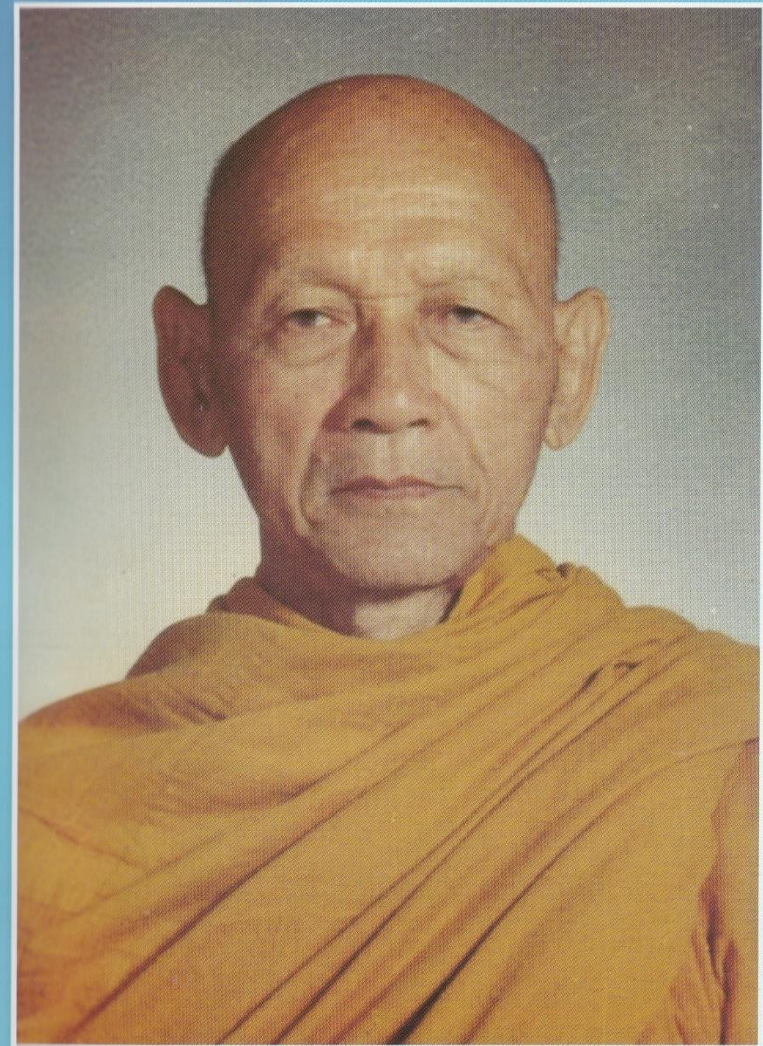
สมณศักดิ์ : พระพนมเจติยานุรักษ์ พ.ศ. ๒๕๔๑

พระเทพรัตนโมลี พ.ศ. ๒๕๐๕

ปริญญาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๐

พระธรรมราชานุวัตร พ.ศ. ๒๕๓๐

มรณะ : ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๒

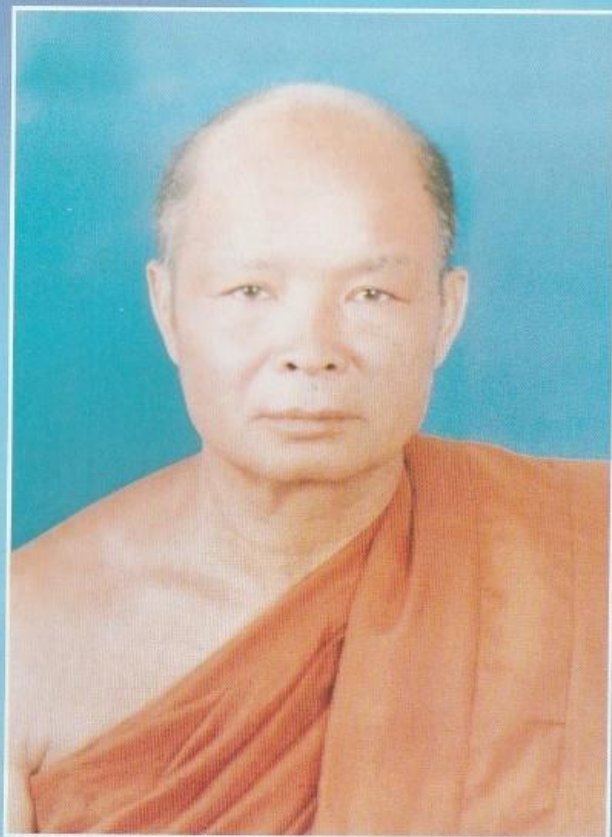
พระธรรมปริยัติมุนี (นวน เขมจารี ป.ธ.๖, น.ธ.เอก) (พ.ศ. ๒๕๓๓ - พ.ศ. ๒๕๔๔)

เกิดปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ที่บ้านโคกสว่าง ตำบลดอนนางหงส์ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

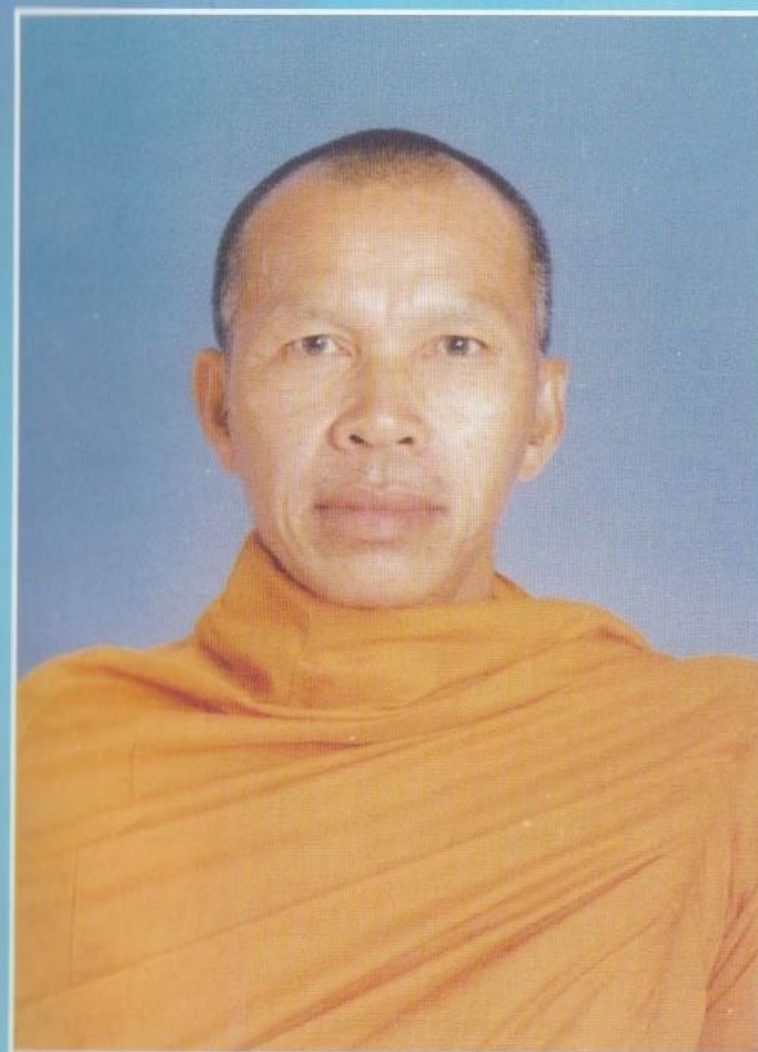
อุปสมบทเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๐

เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย และเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย

เจ้าอาวาสวัดธาตุพนม พ.ศ. ๒๕๓๓ - พ.ศ. ๒๕๔๔

พระโสภณเจติยาภิบาล (สม สุมน ป.ธ.๔, น.ธ.เอก, พม., M.A., Ph.D) พ.ศ. ๒๕๔๓
 เกิดปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ที่บ้านดอนกลาง ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
 อุปสมบทเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๗ พระเดชพระคุณพระพนมเจติยานุรักษ์ เป็นพระอุปัชฌาย์
 สมณศักดิ์ : พระครูพนม ธรรมโฆสิต พ.ศ. ๒๕๒๙
 พระโสภณ เจติยาภิบาล พ.ศ. ๒๕๔๖
 อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
 อดีตผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครพนม
 อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนปริยัติธรรม ลามัญศึกษา
 มรณะ : ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๗

พระราชธีราจารย์ (สำลี ปัญญาโร) พ.ศ. ๒๕๔๗
 รักษาการเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
 เจ้าคณะจังหวัดนครพนม
 สมณศักดิ์ : พระครูศรี เจติยานุรักษ์
 พระราชธีราจารย์

คำนำมัสการพระธาตุหัวอก นมัสการทิศทั้ง ๖

๑. ทิศบูรพา

ปุริมา	ทิสาย	กปนศิริสมิ	ปพพเต
มหากุสเปน	ฐาปิต	พทุธอุรงคธาตุ	สิรสา
นมามา			

๒. ทิศทักษิณ

ทกขินาย	ทิสาย	กปนศิริสมิ	ปพพเต
มหากุสเปน	ฐาปิต	พทุธอุรงคธาตุ	สิรสา
นมามา			

๓. ทิศปัจฉิม

ปัจฉิมาย	ทิสาย	กปนศิริสมิ	ปพพเต
มหากุสเปน	ฐาปิต	พทุธอุรงคธาตุ	สิรสา
นมามา			

๔. ทิศอุดร

อุตตราย	ทิสาย	กปนศิริสมิ	ปพพเต
มหากุสเปน	ฐาปิต	พทุธอุรงคธาตุ	สิรสา
นมามา			

๕. ทิศเบื้องบน

อุปริมา	ทิสาย	กปนศิริสมิ	ปพพเต
มหากุสเปน	ฐาปิต	พทุธอุรงคธาตุ	สิรสา
นมามา			

๖. ทิศข้างล่าง

เหฏฐินาย	ทิสาย	กปนศิริสมิ	ปพพเต
มหากุสเปน	ฐาปิต	พทุธอุรงคธาตุ	สิรสา
นมามา			

คำนำมัสการยอด

เสด็จดตุ สุวณณรชต รตน ปณิต พุทธอรุณคเจติย อห วนทามิ สพพททา
กปนคิริสมิ ปพพเต มหากสสุเปน รูปิต พุทธอรุณคธาตุ สิริสา นมามิ.

ข้าพเจ้าขอนมัสการพระบรมอัฐิธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระ
มหากัสสปเถระเจ้า นำมาบูชาเอาไว้ ณ ภูเกาพรา ด้วยเศียรเกล้าของข้าพเจ้า
แล้วจักกล่าวประวัติขององค์พระธาตุพนม อันเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระอัฐิธาตุ
ของพระพุทธองค์ ขออนุรายนยาได้มีมา จงเจริญศรัทธาของสาธุชนสัตบุรุษผู้มี
จิตบริสุทธิ์ทั้งมวลเทอญ.

๑. ลักษณะองค์พระธาตุ

คำว่า “ธาตุ” เป็นชื่อเรียกพระเจดีย์ เป็นภาษาไทยเหนือและไทยทางภาคใต้
ทั่วไป องค์พระธาตุพนมเป็นเจดีย์สี่เหลี่ยม วัดโดยรอบ ๔๔.๒๐ เมตร เติมสูงจาก
พื้นดินถึงยอด ๔๓.๐๐ เมตร กรมศิลปากรเสริมยอดขึ้นอีก ๑๐.๐๐ เมตร พ.ศ. ๒๔๘๓
จึงเป็น ๕๓.๐๕ เมตร รวมทั้งฉัตรอีก ๕.๐๐ เมตร เติมนี่สูงแต่พื้นตลอดยอด
ฉัตรจึงเป็น ๕๗.๐๐ เมตร องค์พระธาตุพนมทางสูงแบ่งเป็น ๔ ตอน ตอนที่ ๑, ๒
เป็นรูปปรางค์ มีซุ้มประตูแบบโบราณอยู่ทั้ง ๔ ด้าน มีลวดลายสลักอิฐประดับ
วิจิตรงดงามเป็นรูปลายก้านขดและรูปกษัตริย์โบราณ (ท้าวพญาทั้ง ๕) ที่มา
สร้างพระธาตุพนม ทั้ง ๒ ตอนนี้ ถือว่าเป็นของโบราณแท้ เก่าแก่มีได้สร้างเสริม
ส่วนที่เห็นอิฐแดงทั่วไปนั้นโบราณแท้ ส่วนใดที่ฉาบปูนโปกไว้้นั้น เป็นการซ่อมใน
ยุคต่อมา ต่อจากนั้นขึ้นไปเป็นบัวคว่ำ และบัวปากกระฆังหรือขวดแก้ว ตอนที่ ๓
เป็นตวระฆัง หรือขวดแก้วเรียวยาวขึ้นโดยลำดับ ตามลักษณะขวดแก้ว ๔ เหลี่ยม
ตอนที่ ๔ เป็นยอดขึ้นไปจนถึงฉัตร ยอดนี้รูปเก่ากับรูปใหม่ผิดกันมาก จะสังเกตเห็น
ที่รูปถ่าย

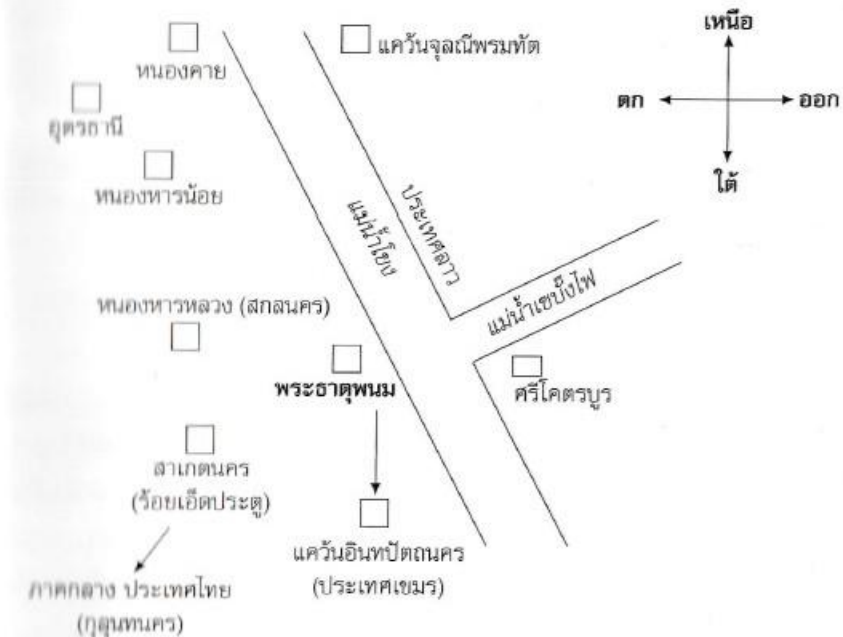
๒. ที่ตั้งพระธาตุพนม

ปัจจุบันนี้องค์พระธาตุพนม ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
ตำบลและอำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ในเขตภาค ๔ อยู่ฝั่งขวา (ตะวันตก)

ของแม่น้ำโขง อันเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยและลาว แต่โบราณ
สถานที่ประดิษฐานองค์พระธาตุพนมนี้ เรียกว่า “ภูเกาพรา” หรือ “ดอยเกาพรา”
ภาษาบาลีว่า “กปนคิริสมิ” หรือ “กปนคิริ” ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ “ขลนที” เป็น
เขตแขวงนครศรีโคตบูรโบราณ นครนี้ตำนานบอกว่าอยู่ใต้ปากเซบั้งไฟ ซึ่งเป็น
สายน้ำแควหนึ่งไหลจากภูเขาแดนญวน ตกแม่น้ำโขงตรงธาตุพนม เข้าใจว่าเป็น
เมืองร้างแห่งหนึ่ง อยู่ริมแม่น้ำเซบั้งไฟทางใต้ ลึกจากฝั่งโขงเข้าไปในประเทศลาว
ประมาณ ๕-๖ กม. ชาวบ้านเรียกกันบัดนี้ว่า “เมืองขามแท้”

แผนที่ที่ตั้งของพระธาตุพนม และเจ้าผู้ครองนครทั้ง ๕

เมื่อคราวมาสร้างพระธาตุพนม (ประมาณ พ.ศ. ๘)

หมายเหตุ แผนที่นี้ไม่มีในหนังสือต้นฉบับแต่ผู้เขียน/ผู้แปล-คิดขึ้นเองเพื่อความ
เข้าใจง่ายแก่ผู้อ่าน ซึ่งน่าจะใกล้เคียงกับความเป็นจริงในปัจจุบัน

๓. ชื่อนครต่าง ๆ สมัยสร้างพระธาตุ

๑. นครศรีโคตรบูร อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงใต้ลำน้ำเซบั้งไฟ ในประเทศลาว

๒. แคว้นจลนตี ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขงเหนือแคว้นศรีโคตรบูร เห็นจะปกคลุมบริเวณหลวงพระบางและสิบสองจุไทยบัดนี้

๓. เมืองหนองหารหลวง อยู่ตะวันตกแคว้นศรีโคตรบูร เมืองหลวงตั้งอยู่ริมฝั่งหนองหาร เมืองสกลนครบัดนี้

๔. เมืองหนองหาน้อย อยู่บริเวณจังหวัดอุดรตะวันตก เมืองหลวงเห็นจะตั้งเมืองอยู่ริมฝั่งหนองหาร อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี

๕. แคว้นอินทปัตถนคร อยู่ใต้ลงไปใต้แก่ประเทศกัมพูชาบัดนี้ แต่มีทราบว่ามีเมืองหลวงอยู่ที่ไหน

เจ้าผู้ครองนครทั้ง ๕ นี้ ได้มาร่วมสร้างองค์พระธาตุพนมองค์ละด้านตามทิศทางของตนตั้งอยู่ สมัยโน้นเรียกว่า “ก่ออุโมงค์อุรังคธาตุ” และยังมีชื่อแคว้นใหญ่ ๆ อีก ๒ ที่ไม่ได้ร่วมสร้างคือ

๖. เมืองสาเกตหรือร้อยเอ็ดประตู ตั้งอยู่เมืองร้อยเอ็ดบัดนี้ คงมีอาณาเขตแผ่คลุมไปปลายน้ำมูลน้ำชีทางตะวันตก

๗. แคว้นกุลนทนครหรือทวาราวดี ก็เรียกเห็นจะได้แก่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในภาคกลางแห่งประเทศไทยบัดนี้

๔. พุทธประวัติ

ในอุรังคนิทาน ตำนานพระธาตุพนม ได้กล่าวถึงกำเนิดแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ ในภาคอีสาน มีแม่น้ำโขง เป็นต้น แล้วกล่าวถึงพุทธประวัติว่า สมัยหนึ่งเป็นปัจฉิมโพธิกาล พระพุทธองค์มีพระอาณัติเป็นปัจฉาสมณะ ได้เสด็จมาทางทิศตะวันออกโดยทางอากาศ มาลงที่ดอนกอนน่านนั้นก่อน แล้วเสด็จไปหนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์) ทำนายว่าจะเกิดบ้านเมืองใหญ่ที่ตั้งพระพุทธรูปแล้วล่องลงมาโดยลำดับ ประทานรอยพระบาทที่โพนฉั่น ไพรตสุขหัตถินาค (พระบาทโพนฉั่น) อยู่ตรงข้ามอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย แล้วมาพระบาท

เวินปลา (เหนือเมืองนครพนม) ทำนายที่ตั้งเมืองมรุกขนคร มาพักแรมที่ภูกำพร้าว ๑ ราตรี วิสสุกรรมเทวบุตรลงมาจากภูเขารุ่งเช้าเสด็จข้ามไปบิณฑบาตที่เมืองศรีโคตรบูร พักอยู่ริมต้นรังต้นหนึ่ง (พระธาตุอิงฮัง เมืองสุวรรณเขตลาว) แล้วกลับมาทำภารกิจที่ภูกำพร้าวทางอากาศ

๕. ความสำคัญของภูกำพร้าว

ขณะนั้นพญาอินทร์ เสด็จมาเฝ้าและทูลถามถึงเหตุที่ประทับภูกำพร้าวเพื่อเหตุอะไร พระองค์ทรงพยากรณ์ว่าเป็นประเพณีของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ในภัททกัปนี้คือ กกุสันธะ, โกนาคมนะ, กัสสปะ ที่นิพพานไปแล้ว สาวกทั้งหลายย่อมมาเอาพระบรมธาตุมาบรรจุไว้ ณ ภูกำพร้าว เมื่อเรานิพพานไปแล้ว กัสสปะผู้เป็นสาวกก็จะนำมาเอาพระบรมธาตุมาบรรจุเช่นเดียวกันดังนี้ ตรัสปรารภเมืองศรีโคตรบูรและมรุกขนคร แล้วเสด็จไปหนองหารหลวงเทศนาโปรดพญาคูวรรณิงคารและพระนางเทวี ประทานรอยพระบาทไว้ ณ ที่นั้น แล้วกลับสู่พระเชตวันและนิพพานที่กุสินารานคร

๖. พระมหากัสสปะได้พระอุรังคธาตุ

เมื่อพระบรมศาสดานิพพานแล้ว มัลลกะศรัยทั้งหลายถวายพระเพลิงไม่สำเร็จจนมหากัสสปะมาถึง พระเถระเจ้ามาถึงแล้ว นำพระสงฆ์กระทำเวียนวัฏฏะทักษิณ ๓ รอบ แล้วอธิษฐานว่า พระธาตุองค์ใดที่จะให้ข้าพระบาทนำไปประดิษฐานไว้ที่ภูกำพร้าว ขอพระธาตุองค์นั้นเสด็จออกมาอยู่บนฝ่ามือบัดนี้ ดังนี้แล้ว พระบรมอุรังคธาตุ ก็เสด็จออกมาอยู่บนฝ่ามือขวาของท่าน ขณะนั้นไฟธาตุก็ลุกโชติช่วงเผาพระบรมสรีระเองเป็นอัศจรรย์ พระเถระเจ้าห่อพระบรมอุรังคธาตุไว้ด้วยผ้ากัมพลอันดีด้วยความเคารพ

ครั้นถวายพระเพลิงและแจกพระธาตุเรียบร้อยแล้วพระเถระเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ก็นำพระอุรังคธาตุมาโดยทางอากาศ มาลงที่ดอยแท่น (ภูเพ็ก อ.พรรณานิคม เมืองสกลนคร) ไปบิณฑบาตที่เมืองหนองหารหลวง เพื่อบอกกล่าวแก่พญาวรรณิงคาร

๗. ชาวเมืองหนองหารหลวงทราบข่าวนิพพาน

ฝ่ายชาวเมืองหนองหารหลวง มีพญาสุวรรณภิงคารและนางพญา เป็นต้น ได้ทราบข่าวพระพุทธองค์นิพพานต่างก็มีหวังว่าตนคงได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ จึงเกณฑ์กันให้สร้างพระเจดีย์ไว้ ๒ ลูก ให้ผู้ชายสร้างไว้ที่ภูเพ็ก ผู้หญิงมีพระนางนารายณ์เจงเวงเป็นหัวหน้าสร้างไว้ที่สวนอุทยาน (ธาตุนางเวง) ห่างเมืองสกลนคร ๖ กม. สัญญากันว่า ฝ่ายใดสร้างเสร็จก่อนจะให้พระบรมธาตุได้บรรจุในเจดีย์ของฝ่ายนั้น

ในที่สุดฝ่ายผู้หญิงสำเร็จก่อน ฝ่ายชายหลงอัตถิมายา พากันทิ้งงานไปช่วยผู้หญิงเสียหมด พระเจดีย์ภูเพ็กเลยไม่สำเร็จ

เมื่อพระมหากัสสปะมาบิณฑบาต พญาสุวรรณภิงคารทราบข่าว พระเถระอัญเชิญพระสารีริกธาตุมาด้วยท้าวเธอจึงได้ขอแบ่ง พระเถระเจ้าถวายพระพรว่าที่นี้มีไขวก่ำพำนัก ผิดพุทธประสงค์ ถ้าให้ไว้ก็จะเป็นมงคลแก่พระองค์และบ้านเมือง จึงให้พระอรหันต์คืบไปเอาพระอังคารธาตุ (ถ่านเพลิง) จากที่ถวายพระเพลิงมาบรรจุไว้ที่ธาตุนางเวง เพื่อบำรุงพระราชศรัทธาให้เสีย

๘. นำพระอัฐมธาตุไปภูกำพำ

ท้าวพญาเมืองต่าง ๆ เมื่อได้ทราบข่าวว่า พระอรหันต์ทั้งหลาย จะอัญเชิญพระบรมธาตุมาบรรจุที่ภูกำพำก็มีความโลภนัยสินดี ได้ยกกำลังโยธามาคอยต้อนรับอยู่ ณ ภูกำพำ คือพญานันทเสน เมืองศรีโคตรบูร ยกกำลังมาปลุกปล้ำพลาไว้รับกษัตริย์เมืองต่าง ๆ ตามริมโขง (ชลนที) พญาจุลณีพรหมทัตและพญาอินทปัตถนคร เมื่อมาพร้อมกันแล้วก็ให้ไพร่พลโยธาของตน ๆ สกัดหินมุกด์ หินทรายไว้คอยท่า

ส่วนพญาคำแดง เมืองหนองหานน้อย ผู้เป็นพระอนุชาพญาสุวรรณภิงคาร ได้ทราบ ก็ยกโยธามาสมทบกับเมืองหนองหารหลวง พญาสุวรรณภิงคารให้พราหมณ์แต่งตัวนั่งห่มด้วยเครื่องขาว ๘ คน เป็นผู้อัญเชิญพระอัฐมธาตุ แห่ด้วยยศบริวารมาสู่ภูกำพำพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ มีพระมหากัสสปะเป็นประธาน

๙. ก่ออุโมงค์

เมื่อพญาทั้ง ๕ มาถึงภูกำพำและตั้งทัพพักพลอยู่ตามที่เหมาะสมแก่อยู่อาศัยแล้ว จึงประชุมปรึกษากันว่าจะทำอย่างไรดี พญาสุวรรณภิงคารได้ปรารภขึ้นว่า ให้ไปขุดเอาหินในเมืองหนองหารหลวง ที่ก่ออุโมงค์ค้ำไว้้นมามากจะเร็วดี พระมหากัสสปะทักท้วงว่า หินผุพังนั้นก่อครั้งก่อนร้างเสียไม่เป็นมงคล พวกเราควรปั้นดินดิบก่อแล้วสุ่มด้วยไฟก็จะมั่นคงเป็นสิริมงคลสืบไปภายหน้า ที่ประชุมจึงตกลงให้เสนาอำมาตย์ปั้นดินก่อตามคำพระเถระนั้น แบบพิมพ์ดินกว้างยาวเอาฝ่ามือพระมหากัสสปะเป็นแบบ

ครั้นปั้นดินเสร็จแล้ว ก็พากันขุดหลุมกว้าง ๒ วา ลึกสองศอกของพระมหากัสสปะเท่ากันทั้ง ๔ ด้าน พญาสุวรรณภิงคารเริ่มขุดก่อนเป็นปฐมฤกษ์ เวียนปรอทกนิณจากด้านตะวันออกไป และพญาทั้งหลายก็ขุดตามลำดับจนเรียบร้อยเป็นอันดี

๑๐. แบ่งหน้าที่ก่ออุโมงค์

พระอรหันต์ทั้งหลาย ให้คนทั้งหลายตั้งโหนดไว้ทั้ง ๔ ด้าน สวดด้วยราหูปริตรและคาถา “พุทธส มงฺคโล โลก” เพื่อเป็นมงคลแก่โลก ผู้ใดก่อด้านใดก็ให้ตักเอาน้ำในไหด้านนั้นก่อนขึ้นไปตามด้านที่ตนก่อ ดังนี้

๑. พญาจุลณีพรหมทัต ก่อด้านตะวันออก
๒. พญาอินทปัตถนคร ก่อด้านใต้
๓. พญาคำแดง เมืองหนองหานน้อย ก่อด้านตะวันตก
๔. พญานันทเสน เมืองศรีโคตรบูร ก่อด้านเหนือ

เมื่อพญาทั้ง ๔ ก่อขึ้นเป็นรูปเตา ๔ เหลี่ยม สูงได้ ๑ วา ของพระมหากัสสปะแล้วพักไว้ พญาสุวรรณภิงคารก่อขึ้นรวบยอดเข้าเป็นรูปฝาปารมีสูงอีก ๑ วา ของพระมหากัสสปะ จึงรวมเป็น ๒ วา ของพระมหากัสสปะ (เท่าส่วนกว้างแต่ละด้าน) แล้วทำประตูเผาไฟทั้ง ๔ ด้าน เอาไม้จวง, จันทร์, กฤษณา, กระลำพัก, และไม้คันธธรส, ขมพู, นิโครธ และไม้รังมาเป็นฟืน เผา ๓ วัน ๓ คืน สุกดีแล้วจึงเอาหินหมากคอมกลางโคกมาถมหลุม (เห็นจะเป็นกรวดหรือแ่)

๑๑. บริจาคมหัศมภัณฑบุชา

ท้าวพญาทั้ง ๕ เมื่อสร้างอุโมงค์เสร็จแล้ว ต่างก็บริจาคของมีค่า บรรจุไว้ภายในอุโมงค์เป็นพุทธบูชา ดังนี้

๑. พญาจุลณีพรหมทัต เงินแน่น ๕,๕๕๐ แน่น นกัณณะละ ๔ อ้อย (๔๐ บาท) ทองคำ ๔๕๐ แน่น (แท่ง) นกัณณะละ ๓ อ้อย (๓๐ บาท) ช้อง ๔ กำ ๔ ลูก, ๑๗ กำ ๗ ลูก รองไว้ภายใต้ ด้านทิศตะวันออกที่ตนก่อนั้น

๒. พญาอินทปัตถนคร เงิน ๔,๔๔๔,๔๐๐ (แน่น) ปลอกทองคำ ๓๓,๓๓๐ อันหล่อเป็นรูปเรือรองไว้ภายใต้ด้านที่ตนก่อ

๓. พญาคำแดง บริจาคสิ่งของบูชา เป็นต้นว่า กระโถนทองคำลูกหนึ่งหนัก ๖ หมืน บรรจุแหวนใส่เต็มเงิน ๓๐๐,๐๐๐ แน่น มงกุฎแก้วมรกตคู่หนึ่ง ปิ่นทองคำคู่หนึ่ง พานทองคำ ๗,๐๐๐ ลูก เอาหินมุกด์ทำเป็นหีบใส่ของทั้งหลายเหล่านั้นไว้ เอรອງไว้ภายใต้ด้านตะวันตกที่ตนก่อ

๔. พญานันทเสน บริจาคข้าวของ เป็นต้นว่า ชันทองคำลูกหนึ่งหนัก ๗,๐๐๐ (เจ็ดชั่ง) ใส่แหวนเต็มบริบูรณ์ในชันนั้น ชันเงินลูกหนึ่งหนัก ๔,๐๐๐ (เก้าชั่ง) บรรจุ ปิ่นทองคำเต็มบริบูรณ์ในชันนั้น ไตเงิน ๒ ลูก หนัก ๑๔,๐๐๐ (หนึ่งหมื่นเก้าชั่ง) บรรจุม้าว (กำไลมือ) ลูกละ ๕๐ คู่ หนักคู่ละ ๒๐ (= ๒ อ้อย) เงิน ๔๐,๐๐๐ แน่น บรรจุลงในช้อง ๑๗ กำ ๗ ลูก, ๑๕ กำ, ๕ ลูก, ๑๓ กำ ๓ ลูก เอรອງไว้ภายใต้ ด้านเหนือที่ตนก่อ

๕. พญาสุวรรณภิงคาร มีข้าวของบูชา เป็นต้นว่า มงกุฎทองคำคู่หนึ่ง หนัก มงกุฎละ ๓ หมืน สังวาลทองคำคู่หนึ่ง หนักอันละ ๓ หมืน, กระโถนทองคำลูกหนึ่ง หนัก ๔ หมืน บรรจุแหวนทองคำเต็มในกระโถนนั้น โอทองคำ ๔ ลูก หนักลูกละ ๒ พัน (๒ ชั่ง) โอเงิน ๔ ลูก หนักลูกละ ๕ พัน (๕ ชั่ง) โอนาก ๗ ลูก หนักลูกละ ๕ พัน เอรອງไว้ภายใต้อุโมงค์ ท่ามกลางของพญาทั้ง ๔ นั้น

๑๒. บรรจุพระบรมธาตุและแสดงปาฏิหารย์

เมื่อพญาทั้ง ๕ บริจาคของบูชาเสร็จแล้ว พระมหากัสสปะเป็นประธาน

ก็พร้อมกันอัญเชิญพระอัฐิธาตุเข้าบรรจุไว้ภายในที่อันสมควร แล้วให้ปิดประตูไว้ทั้ง ๔ ด้าน

ขณะนั้น พระบรมธาตุก็คลี่คลายผ้ากัมพลที่ห่อหุ้มเสด็จออกมาประดิษฐานอยู่บนฝ่ามือขวาของพระมหากัสสปะ เป็นที่น่าอัศจรรย์ ท้าวพญาและประชาราษฎรทั้งหลายเห็นอัศจรรย์ดังนั้น ก็เปล่งเสียงสาธุการอึงคะนึงไปทั่วภูภำพรำ พระมหากัสสปะประลึกถึงคำสั่งพระพุทเจ้า ให้นำพระอัฐิธาตุ มาบรรจุไว้ ณ ภูภำพรำ แต่มิได้สั่งให้รื้อบ้านไว้ชะรอยจะเล็งเห็นด้วยพระญาณว่า ต่อไปภายหน้าจะมีผู้เป็นเชื้อหนอรหันต์มาสถาปนาให้บริบูรณ์ต่อไป จึงกล่าวว่า พวกเราอยู่ได้รื้อบ้านไว้ตามพุทธประสงค์นั้นเทอญ

ขณะนั้นพระอัฐิธาตุก็เสด็จกลับเข้าไปสู่ที่เก่า ผ้ากัมพลก็คลายออกห่อหุ้มไว้ดังเดิม พญาสุวรรณภิงคารเห็นอัศจรรย์ดังนั้น ก็ขนพองสยองเกล้าสะอื้นพระทัยยิ่งนัก

๑๓. สร้างประตูปิดและฝังเสาอินทขิล

พญาทั้ง ๕ ให้สร้างประตูไม้ประตูใส่ดาลปิดไว้ทั้ง ๔ ด้าน แล้วให้คนไปนำเอาเสาศิลาจากเมืองกุสินารา ๑ ต้น ฝังไว้มุมเหนือตะวันออก แปลงรูปอัคมุขีไว้ที่โคน เพื่อเป็นหลักชัยมงคลแก่บ้านเมืองในชมพูทวีป ให้ไปนำเอามาแต่เมืองพาราณสี ๑ ต้น ฝังไว้มุมใต้ตะวันออก แปลงรูปอัคมุขีไว้โคนต้น เพื่อหมายมงคลแก่โลก ให้ไปนำเสาศิลาจากเมืองลังกา ๑ ต้น ฝังไว้มุมใต้ตะวันตก (ก่อหอรระยังพุ่มแล้ว) ให้ไปนำมาแต่เมืองตักศิลา ๑ ต้น ฝังไว้มุมเหนือตะวันตก พญาสุวรรณภิงคารให้สร้างรูปม้าอาชาไนยไว้ตัวหนึ่งผินหน้าไปทางทิศเหนือ เพื่อแสดงว่าพระบรมธาตุเสด็จออกมาทางทิศนั้น และพระพุทศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองจากเหนือเจือมาได้ พระมหากัสสปะให้สร้างม้าพลาหุไว้ตัวหนึ่งเป็นคู่กัน ให้ผินหน้าไปทางเหนือเพื่อเป็นปริศนาว่า พญาศรีโคตบุรจักได้สถาปนาพระอัฐิธาตุไว้ครบเท่า ๕,๐๐๐ พระวัสสา เกิดทางใต้และขึ้นไปทางเหนือ ม้าศิลา ๒ ตัวนี้สร้างไว้เพื่อให้ปราชญ์ผู้มีปัญญาได้พิจารณาจกัฏ์แจ้งในปริศนานั้นแล

เสาอินทิลลิตาทั้ง ๔ ต้นนี้ เวลานี้ยังเห็นชัดอยู่ทางด้านทิศตะวันออก ทิศเหนือใต้ทั้ง ๒ ต้น เพราะเวลาก่อนกำแพงได้ถอยกำแพงเข้ามา มิให้หุ้มดั้งเดิม ส่วนอีก ๒ ต้น ได้ก่อหอรบขึ้นแล้ว ถ้าขึ้นสองบนหอรบยังเห็นต้นเสาอยู่ทั้ง ๒ คือทิศตะวันตก เหนือ ใต้ ส่วนมาศิล ๒ ต้นนั้น เห็นปรากฏอยู่หน้าหอพระแก้วข้างบันไดเดิมทั้ง ๒ ครั้นบูรณะหอพระแก้วใหม่ ได้ย้ายมาตั้งไว้ข้างบันไดด้านเหนือทั้งคู่ บัดนี้ก็ยังอยู่

๑๔. พญาทั้ง ๕ และพระอรหันต์กลับ

เมื่อพญาทั้ง ๕ ได้พร้อมกันมอบเงินสิ่งของเป็นพุทธบูชา และตั้งความปรารถนาให้ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้ง ๕ แล้ว พระอรหันต์ ๕๐๐ มีพระมหากัสสปะเป็นประธานได้อนุโมทนาและอวยพรให้สำเร็จความปรารถนาทุกองค์แล้ว พร้อมกับเวียนวัฏประทักษิณ ๓ รอบ ครบ ๓ หน พระอรหันต์ ๕๐๐ ก็ไปสู่กรุงราชคฤห์ทางอากาศ

ส่วนพญาทั้ง ๕ พวกกันปรารภถึงพญาสาเกตนครและพญาอุบลนคร ว่ามิได้มาร่วมมหาकुศล เพราะตนไม่มีบุญได้เคยร่วมกัน ส่วนพวกพญาทั้งหลายที่ได้มาร่วมสร้างครั้งนี้ นับว่าได้พบอริยทรัพย์อันประเสริฐกว่าสิ่งประเสริฐทั้งหลาย แล้วก็กล่าวธรรมิกถาต่อกันให้เกิดความชื่นชมยินดีเป็นอันมาก ต่างก็จึงมือกันเข้ามารวมแล้วลาไปสู่ที่อยู่ของตน ๆ อุโมงค์ที่ภูเกศาก็เป็นหน้าที่ของพญานันทเสน และชาวเมืองศรีโคตรบูรอุปฐากสืบต่อมา

๑๕. สลักลวดลายและฉลอม

ตอนนี้ตำนานเดิมท่านกล่าวอธิบายมากมาย ว่าเทพเจ้าในห้วงจักรวาลมีพญาอินทร์ เป็นต้น ได้ปวารณากันลงมาถวายสักการบูชา เล่นมหรสพบันเทิงตลอดคืน ส่วนลวดลายนั้น ท่านพญาอินทร์สั่งให้วิสุกรรมเทวบุตรลงมาแกะสลักเวียนประทักษิณ แกะรูปพญาทั้ง ๕ และอนุชาทรงช้าง, ม้า เจือปนไปด้วยดอก “มัทลิ” ทั้ง ๔ ด้าน ส่วนภายในก็สลักรูปเทวบุตร เทวดา รูปพระพุทธเจ้าเสด็จมาภูเกศพรา พระอินทร์มาไหว้ ฯลฯ ความพิสดารอยู่ในอุรังคนิทานแล้ว

ก่อนเลิกจากกันไป พระอินทราธิราช ได้แต่งให้เทวดามีชื่อเป็นหัวหน้าพากันปกปักรักษาข้าวของพญาทั้ง ๕ ที่ตั้งไว้บูชาพระบรมธาตุทั้ง ๔ ด้าน กับทิศบนทิศล่าง พร้อมด้วยบริวารอีกรวม ๔,๐๐๖ พระองค์ และเมหศักดิ์หลักเมืองอีก ๓ คน อยู่เฝ้ารักษาพระอุรังคธาตุและสิ่งของ (๓ คนนี้มีศาลเทพารักษ์)

ในขณะเทพเจ้าในห้วงจักรวาลลงมาหกรมบูชาพระบรมธาตุที่ภูเกศพรา พระบรมธาตุแสดงปาฏิหาริย์พุ่งขึ้นสู่อากาศ แล้วเสด็จลงมาเสมอยอดเทือกภูเกศแล้วเสด็จลงมาเข้าทางประตูตะวันออก บรรดานาค ครุฑ มนุษย์ กุมภัณฑ์ คนธรรพ์ทั้งมวลก็เปล่งเสียงสาธุการ ฟ้อนขับถวายตามอัธยาศัยของตน (มีพิสดารในอุรังคนิทาน)

๑๖. เหตุการณ์บ้านเมือง

ในคัมภีร์อุรังคนิทานกล่าวว่า พญานันทเสนครองศรีโคตรบูรได้ ๑๓ ปี พระศาสดาจึงได้เสด็จนิพพาน พอสร้างพระธาตุสำเร็จแล้ว ครั้นพญาองค์นี้ถึงแก่กรรมแล้วชาวเมืองศรีโคตรบูรเกิดโรคระบาดอำมาตย์ผู้ใหญ่จึงปรึกษากันว่า เมืองศรีโคตรบูรสร้างมานานแล้ว ชะรอยชาติเมืองจะขาด ควรสร้างเมืองอยู่ใหม่ จึงได้อพยพข้ามโขงมาสร้างเมืองอยู่เหนือภูเกศพราฝั่งเดียวกับองค์พระธาตุพนม (บ้านหลักศิลา) อาศัยสร้างขึ้นในดงไม้รวก จึงให้ชื่อว่าเมืองมรุกขนคร ยกโอรสพระนางเทวบุผา อนุชาพญานันทเสนขึ้นครองเมือง เรียกว่า “พญามรุกขนคร” ครั้นหมดสมัยท่านผู้นี้พญาสุมิตรธรรมวงศาโอรสครองแทนจนถึงพระเจ้านริศราชองค์ที่ ๔ ก็หมดวงศ์ศรีโคตรบูร เพราะบ้านเมืองเกิดวิบัติล่มร้าง

ทางเมืองหนองหารหลวงและหนองหาน้อย ครั้นพญาสุวรรณภิงคารและคำแดงถึงแก่กรรมแล้วเกิดน้ำท่วมใหญ่จนหนองทั้ง ๒ น้ำไหลลัดถึงกันเกิดทุกข์ภัยทั่วไป ประชาชนอพยพหนีภัยไปต่าง ๆ พ่อท้าวคำบาง เชื้อพระวงศ์หนองหารหลวง พาไพร่พลอพยพขึ้นไปตั้งอยู่บ้านห้วยแก้วเลี้ยวแก้วคด เหนือหนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์) ต่อมาได้จับทูลีอ่วยล้วย พ่อบ้านหนองคันแทเสื่อน้ำเป็นบุตรชาย และอภิเษกบุตรชายเป็น “พญาจันทบุรี” ยกบ้านหนองคันแทเสื่อน้ำเป็นเมืองจันทบุรี ยกนางอินทสวางลงฮอดเป็นเทวี

ทางเมืองสาเกตหรือร้อยเอ็ดประตูนั่น ครั้นหมดสมัยพญาสุริยวงศ์แล้ว บรรดาเมืองน้อยร้อยเอ็ดหัวเมืองที่ขึ้นอยู่ ก็พากันแข็งเมืองและเกิดรบรากันจน ตกเป็นเมืองขึ้นของเขา บรรดาพ่อเลี้ยงนางนมได้นำเจ้าสังขวิชากุมารราชบุตร หลบซ่อนไปอยู่เมืองสาหนองคาย ฟังบุญบารมีพญาจันทบุรีและมรุกขนคร ครั้นต่อมาพญาสุมิตรธรรมได้ไปครองร้อยเอ็ดประตูจนตลอดอายุขัย

ทางเมืองอินทปัตถนคร พระอนุชาได้ครองเมืองสืบแทน ส่วนเมืองจุลณี พรหมทัตนั้น ครั้นพญาเมืองที่มาสร้างพระธาตุทิวังคตแล้ว พระราชบุตรได้ครอง เมืองแทนต่อมา ส่วนเมืองอื่นและเหตุการณ์ต่อมามีได้ปรากฏอีก

๑๗. เหตุการณ์ทางพุทธจักร

พระมหากัสสปะเถระ ครั้นกลับไปแล้วก็พิจารณาเลือกได้สามเถระ ๓ รูป คือ พุทธวัชชี ๑ ธรรมวัชชี ๑ สังฆวัชชี ๑ เห็นว่าเป็นผู้มีอุปนิสัยจะกล่อมเกล าอบรมให้เป็นศาสนทายาทได้ จึงแนะนำพราสาทอนสมณะวิปัสสนาจนสามเถระทั้ง ๓ ได้บรรลุพระอรหันต์และได้อุปสมบทเป็นภิกษุทั้งมวลแล้วสั่งให้มายังแคว้น ศรีโคตรบูรให้ไปนำเอากุมารทั้ง ๕ คือ เจ้าสังขวิชากุมาร ซึ่งถือว่าพญานันทเสน จุตินิพพาน ๑ เจ้ามหารัตนกุมาร ๑ เจ้าจุลรัตนกุมาร ๑ ทั้ง ๒ นี้ เป็นพี่น้องกัน ถือว่า พญาสุวรรณภิงคารและพญาคำแดงได้จุตินิพพานในเมืองอินทปัตถนคร และพญา จุลณีพรหมทัตมาเกิดในเมืองจุลณีพรหมทัต

ครั้นพระเถระทั้ง ๓ มาถึงสุวรรณภูมิ ก็ไปนำกุมารทั้ง ๕ มาบวชอบรมบ่ม นิสัยอยู่แขวงจันทบุรี พญาจันทบุรีและชาวเมืองทั้งหลายอุปัฏฐากบำรุง เมื่อท่าน ทั้ง ๕ บรรลุอรหันต์แล้ว พระอาจารย์ทั้ง ๓ ก็นำไปสู่ราชคฤห์นำเอาพระบรมธาตุ มาให้พญาจันทบุรีสร้างเจดีย์ไว้ในบริเวณนั้นหลายองค์ เช่น พระธาตุบังพวนที่ ภูเขาลวง, พระธาตุหนองคาย, เวียงคุก เป็นต้น

ครั้นแล้วพระอรหันต์ทั้ง ๕ หวนระลึกถึงชาติปางหลังได้ จึงใคร่จะสถาปนา อุโมงค์ที่ภูกำพร้าว สิบร้อยมือของพระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ จึงพร้อมกันมาถวาย พระพรขอความอุปถัมภ์จากพญาสุมิตรธรรมวงศ์เมืองมรุกขนคร พระองค์ก็มี

ศรัทธาเลื่อมใส รับให้ความอุปถัมภ์เป็นอันดี จึงให้พลเทวอำมาตย์มาปลุกวิหารให้ พักอาศัยในบริเวณภูกำพร้าว ทิศตะวันตก ๒ หลัง ห่างอาณาเขต (พระธาตุ) ๑๐๐ วา ถวายให้พระรัตนเถระและจุลรัตนเถระอยู่อาศัย (เนินพระอรหันต์ ต้นพระ ศรีมหาโพธิ์เตี้ยนี้) สร้างวิหารด้านใต้ ๒ หลัง ให้พระมหาสุวรรณปาสาท และ จุลสุวรรณปาสาทอยู่อาศัย (ริมคุนออกกำแพงทางใต้) ส่วนด้านเหนือ ๑ หลัง ถวาย ให้พระสังขวิชาเถระอยู่อาศัย (หอพระนอน)

เมื่อสร้างวิหารเสร็จแล้ว พลเทวอำมาตย์ก็ให้ไพร่พลแผ้วถางภูกำพร้าวให้ สดวกแก่การที่จะบูรณะแล้วสร้างราชสำนักเจ้าเมืองมรุกขนครไว้ตรงปากเซ สร้างราชสำนักพญาจุลณีและอินทปัตถนครไว้ปากน้ำเก่า ๒ หลัง จึงพากันคืนไป บูดพญาสุมิตรธรรมวงศ์ พระองค์ให้จัดเรือพระที่นั่งปราสาทจัดเครื่องสักการบูชา เสด็จลงมาทางน้ำกับบริวาร ๒ ส่วน ให้ลงมาทางบกด้านขวามือข้างม้า ๓ ส่วน (ดูตามเสด็จในขบวนให้แต่งเครื่องขบวนทั้งสิ้น

๑๘. พระบรมธาตุแสดงปาฏิหาริย์

เมื่อพญาสุมิตรธรรมวงศ์ เสด็จถึงที่ประทับพร้อมด้วยไพร่พล แล้วเข้า ทำการสักการบูชาพระบรมธาตุที่ภูกำพร้าวมีมหรรณพลงที่ลานอุโมงค์ เวลาเที่ยงคืน พระบรมธาตุก็แสดงปาฏิหาริย์ให้ปรากฏ ประตูดุโมงค์ที่ปิดสนิทอยู่ก็เปิดออกทั้ง ๔ ด้าน แล้วเสด็จขึ้นสู่อากาศกลับลงมาสู่ที่แก้ววณเวียนเข้าไปในอุโมงค์เป็นที่สุด พญา และเทวีพร้อมด้วยบริวารเห็นเป็นอัศจรรย์ยิ่งนัก ก็เกิดปีติยินดีเป็นอันมาก เทพเจ้า (ผู้รักษาทั่วบริเวณภูกำพร้าว) ก็พร้อมกันสาธุการประคองสังข์ก้องทั่วภูกำพร้าว เช่นเดียวกับควาวเทพเจ้าในจักรวาลมาในวันนั้นแล

๑๙. สละคนเป็นข้าโอกาส

ครั้นนั้นพญาสุมิตรธรรมวงศ์จึงป่าวประกาศว่า ผู้ใดพอใจในพระราชศรัทธา จะให้รับราชการปลดปล่อยให้เป็นข้าพระมหาธาตุเจ้า จะให้อภัยโทษยกเว้นจาก ราชการงานเมือง พระราชทานเครื่องมือและที่ดินไร่นาให้แก่เขาทั้งหลายเหล่านั้น

ในครั้งนั้นมีผู้อาสาสมัครรับหน้าที่ต่างกัน ๗ จำพวก เป็นคน ๓,๐๐๐ คน ตั้งให้สามลองเป็นเจ้าบัญชางานพลเทวอำมาตย์นำบัญชาเข้าถวาย และพระองค์ให้เอาพะเนียงเงินคำและเครื่องใช้ในการงานทั้งสิ้น มอบให้พลเทวอำมาตย์นำไปแจกจ่ายแก่คนเหล่านั้น พลเทวอำมาตย์ให้สามลองนำไปแจกแก่นายต่านายกองหมื่นคำพัน พร้อมทั้งเสื้อผ้าถุงห่ม คนทั้งหลายได้รับพระราชทานทั่วกัน พร้อมทั้งเครื่องใช้ในการงาน คือ มิด, พรำ, จอบ, เสียม, ขวานเล็ก, ขวานใหญ่, ส่ว, ยี่, พร้อมสรรพควายคู่ ๑ เกวียนเล่ม ๑, เรือลำ ๑ เสมอ กันทุกคน และสั่งให้เขานำบุตรภริยาญาติพี่น้องมาอยู่ ณ ที่ใกล้ภูกำพร้าวเป็นบ้าน ๗ บ้าน แล้วเสด็จกลับคืนมรุกขนคร

๒๐. บุรณะครั้งแรก

เจ้าพนักงานทั้งหลายได้พร้อมกันก่อแต่พะลานอุโมงค์ขึ้นต้นไปเป็นพะลานชั้น ๒ แล้วพักไว้ ครั้นนั้นทราบข่าวถึงพญาจุลอินทปัตถนคร และพญาปุตตจุลนิพรหมทัตก็พร้อมกันเสด็จมาร่วมกับพระนางเทวีแห่งพระองค์ สู่ภูกำพร้าว อมรฤๅษีและโยธิกฤๅษีก็มาถึงพร้อมกันที่ภูกำพร้าว พลเทวอำมาตย์ให้สามลองไปกราบทูลพญาสุมิตรธรรมวงศา พระองค์เสด็จมาพักแรมที่ตำหนักเพื่อปฏิสังขารกับพญาทั้ง ๒ และฤๅษี แล้วพร้อมกันเข้าไปสู่ภูกำพร้าว เชิญพระอุรังคธาตุออกมาประดิษฐานไว้บนพานทองคำ

ฝ่ายพญาจุลอินทปัตถนครและพญาปุตตจุลนิพรหมทัตพร้อมด้วยฤๅษีทั้ง ๒ คน จึงเชิญเจดีย์ศิลา (อุโมงค์หิน) ที่นำมาจากยอดภูเพ็กขึ้นตั้งไว้ชั้นบน พญาสุมิตรธรรมวงศาเชิญพระอุรังคธาตุขึ้นฐานพานาไว้บนนั้น พลเทวอำมาตย์นำพระเต้าทองคำขึ้นไปถวาย พระองค์รับเอาน้ำสุคนธรสใสจสรพระอุรังคธาตุด้วยสังจคารวะ ฝ่ายอำมาตย์ทั้งหลายก็นำพระพุทธรูปเงินและธาตุพระอรหันต์ที่ตนได้รับส่วนแต่น้อย ขึ้นฐานพานาไว้ตามมุมและริมอุโมงค์นั้น ๆ

เมื่อท้าวพญาทั้ง ๓ เสด็จขึ้นสู่ยอดอุโมงค์ด้วยพระองค์เองนั้น คนทั้งหลายล้างพวกขับร้องประโคมดนตรีดิดสิดีเป่าถวายบูชาเป็นหมู่ ๆ เสียงยิ่งคะนองกึกก้อง

ทั่วบริเวณภูกำพร้าว เทวอารักษ์เฝ้าพิทักษ์ภูมิสถาน ก็เป่าสังข์กึกก้องวังเวงและปี่มโหรีให้ฝนตกลงมา ผู้ใดต้องการให้เปียกจึงเปียก คนผู้หวนหาตามอดเหตุเรือนที่ได้เข้าร่วมในมหาฤๅษีครานั้นก็หายเสียสิ้น เทพเจ้าก็โปรยข้าวตอกดอกไม้ทิพย์ลงมาบูชาทั่วบริเวณภูกำพร้าวเป็นอัศจรรย์ยิ่งนัก

๒๑. ถวายมัทศมกันต์เป็นพุทธบูชา

พญาสุมิตรธรรมวงศาและพระนางเทวี จัดแจงเครื่องอุปัฏฐากบูชาพระอุรังคธาตุด้วยธัญมณีนีลมา และเครื่องราชูปโภค อันสำเร็จแล้วด้วยทองคำและเพชรนิลแก้วแหวนให้พลเทวอำมาตย์นำเข้าบูชาภายในอุโมงค์ พระองค์และพระนางเทวีได้เสด็จเข้าไปเรียงลำดับบูชากับของพญาทั้ง ๕ ปางก่อนนั้น แล้วตั้งความปรารถนา พญาสุมิตรธรรมวงศา ปรารถนาให้ได้เสวยราชย์ในชมพูทวีปให้ได้คำบูชาพระพุทธศาสนาทุกภพทุกชาติตราบเท่า ๕,๐๐๐ พระวัสสา และขอให้ได้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในภายหน้า นอกนั้นปรารถนาเป็นสาวกสาวิกา และสำเร็จอรหันต์ตามอัธยาศัยของตน ๆ

พญาและนางเทวีและราชบริวารมิตรอำมาตย์ได้เวียนวิญญูประทักษิณ ๓ รอบ แสดงความเคารพอันสูงแล้วสั่งให้ก่อกำแพงล้อมและสละเขตแดนดินถวายเป็นพุทธบูชาพระอุรังคธาตุกับคน ๓,๐๐๐ คน มีสามลอง เป็นต้น ให้เป็นข้าโอกาสบำรุงพระอุรังคธาตุเท่า ๕,๐๐๐ พระวัสสา ตรวจน้ำอุทิศไว้ต่อหน้าอรหันต์ทั้ง ๕ องค์ แล้วเสด็จไปสู่ตำหนักที่พักของพระองค์ พญาปุตตจุลนิพรหมทัตและพญาจุลอินทปัตถนคร พร้อมด้วยพระนางเทวีทั้ง ๒ ก็ทูลลาไปสู่นครของตน ๆ

ครั้นภายหลังต่อมา พญาสุมิตรธรรมวงศา ได้เสด็จไปสร้างอุโมงค์ไว้ที่พระพุทธเจ้าเสด็จพักได้ตรัสครั้งไปบิณฑบาตในเมืองศรีโคตรบูรนั้น ทำให้มีดินฐานตั้งอุโมงค์ที่ภูกำพร้าว พระอรหันต์ทั้ง ๕ ได้เชิญเอาพระบรมธาตุกระดูกสันหลังพระพุทธเจ้าบรรจุไว้ในอุโมงค์นั้น คนทั้งหลายจึงเรียกว่า “พระธาตุอิงฮัง” สืบมาเท่ากาลบัดนี้

๒๒. มรุกขนครร้าง

ครั้งเสวยเมืองมรุกขนครพอสมควรแล้ว พญาสุมิตธรรมวงศาให้อำมาตย์ไปสืบดูเมืองร้อยเอ็ดประตูที่เคยรุ่งเรืองเป็นเมืองใหญ่ ทราบว่าได้กลายเป็นเมืองน้อย สงบรณการแก่เมืองอื่น เหลือพลเมืองแสนเศษ ดาบส ๕,๐๐๐ พระภิกษุ ๕,๐๐๐ สามเณร ๗๐๐ รูป พระองค์จึงลาจากเมืองมรุกขนคร ไปเสวยอยู่เมืองร้อยเอ็ดประตูและจตุรทิศ

ส่วนเมืองมรุกขนคร ได้มีผู้ครองสืบทายาทมาอีก ๒ คือ ทุฎฐคามินี และนิรุทธราช รวมเป็น ๔ แต่ต้นมาองค์สุดท้ายคือนิรุทธราช เป็นผู้มิพระราชหฤทัยกระด้างไม่เลื่อมใสในคุณแก้ว ๓ ประการ ประพฤติผิดจรรยาอันดีของบรรพบุรุษ ไม่ตั้งอยู่ในทศศีลธรรมจรรยาได้รื้อถอนชำโกลาสและเขตแดนดินพระมหาธาตุอันพญาสุมิตธรรมเจ้าหากได้อุทิศแต่ครั้งก่อนนั้นเสีย เอามาเป็นส่วนแก่ตน บ้านเมืองจึงเกิดวิปริตเปลี่ยนแปรไปต่าง ๆ อยู่มามีชายคนหนึ่งนำเนื้อปลาผาต่อน (ตะพานน้ำเผือก) มาถวายให้พระองค์เสวย อยู่มาราตรีวันหนึ่ง เมืองพญาก็เกิดสะท้านหวั่นไหวจนทลายลงเป็นหนองบึง (เข้าใจว่าบริเวณบึงกลอง บึงน้อย บึงขี้เหล็ก) ประชาชนที่เหลือจากความตาย ก็กระจัดกระจายไปอยู่ตามบ้านเล็กเมืองน้อย วงศ์กษัตริย์ศรีโคตรบูรก็เสื่อมสูญ เมืองมรุกขนครก็ร้างเป็นป่าเป็นบึงสืบมา พระโบราณจารย์ได้ประมาณไว้ว่าพุทธศักราช ๕๐๐ ปี

เมืองมรุกขนครร้างนี้ อยู่ในเขตตำบลพระกลางทุ่ง บริเวณบึงทั้ง ๓ คือ บึงกลอง บึงน้อย บึงขี้เหล็ก และบ้านหลักศิลา ธาตุน้อย นาทม ปุงฮี เพราะมีโบราณวัตถุหลายอย่างห่างองค์พระธาตุไปทางเหนือ แต่ ๔ ถึง ๘ กม. (ยาว ๔ กม.)

ตำนานพระธาตุพนมที่ได้เล่ามาสังเขปแต่ต้นนี้พระอรหันต์ทั้ง ๕ ได้จาริกใส่ลานทองไปเก็บไว้ที่เมืองร้อยเอ็ดประตู ครั้นต่อมา มีผู้นำไปไว้ที่โหละปราสาทเมืองลังกาทวิปเป็นเวลาช้านาน ครั้นพระพุทโธษาจารย์ไปแปลธรรมลังกาทวิป จึงได้จำลองใส่ลานทองมาไว้ที่เมืองอินทปัตถนคร (กัมพูชา) เป็นเวลาช้านาน อุโมงค์ที่ภูเก้าพรร้านี้ก็ร้างอยู่ ไม่มีผู้อุปถัมภ์

๒๓. ไทยล้านช้างอุปถัมภ์บูรณะครั้งที่ ๒

ครั้นจรัลกาลนานมา ไทยล้านช้างได้อพยพเลื่อนไหลลงมาตามลำแม่น้ำโขง โดยลำดับกาล รุกไล่เจ้าของถิ่นเดิม คือ ข่า, ขอมให้ถอยร่นไปโดยลำดับ มีเจ้าในราชวงศ์ล้านช้างองค์หนึ่งได้มาตั้งเมืองขึ้น ณ บริเวณใต้เมืองท่าแขกเดี๋ยวนี้ใช้ชื่อว่า "เมืองมรุกขนคร" ตามนามเมืองเดิมที่เคยเรียกเมืองร้างในบริเวณนี้ ขึ้นต่อกรุงล้านช้างสืบสกุลกันมาโดยลำดับ ภายหลังเปลี่ยนเป็น "ศรีโคตรบูรหลวง" จนได้โยกย้ายข้ามมาสู่ฝั่งขวาเมืองนครพนมบัดนี้ เรียกว่า "เมืองนคร" ต่อมาเอานามพระธาตุพนมไปต่อเข้า จึงกลายเป็นเมืองนครพนมเดี๋ยวนี้

ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๗๓ ถึง ๒๑๐๓ เป็นรัชกาลพระเจ้าโพธิสาล ไอรสพระเจ้าวิบูลลราช ครองนครหลวงพระบาง พระองค์ได้ธิดาพระเจ้าอินทปัตถนครมาเป็นบาทบริจาริกาองค์หนึ่ง พระปุนางนั้น (เห็นจะเป็นบิดา) ได้ถวายตำนานอุรังคธาตุให้พระองค์ได้พิจารณา เมื่อได้ทรงอ่าน รู้ประวัติอุรังคธาตุดีแล้ว พระองค์มีศรัทธาเลื่อมใส ได้เสด็จลงมาบูรณะวัดพระธาตุพนมองค์พระธาตุที่เศร้างหมองให้ผ่องใสสะอาด ได้สร้างพระวิหารหลวง มุงหลังคาด้วยตะกั่วทั้งหลัง (หอพระแก้วเดิม) ทรงสืบหาชำโกลาสดั้งเดิมได้บ้างมิได้บ้าง ไม่ครบจำนวน พระองค์จึงได้สละคนเป็นพุทธบูชาเพิ่มให้ครบ ๓,๐๐๐ คน ดังที่พญาสุมิตธรรมวงศาได้สละไว้ ๓๐๐ คน ๒ คน ผู้พี่ชื่อ "ข้าชะเอง" ผู้น้องชื่อ "พันเอือนหิน" เพราะให้กินเรือนหิน (หนึ่งเมือง) เมืองส่วยได้นำมาถวายเป็นมหาดเล็กแต่เล็ก ๆ พระองค์ได้สละมหาดเล็กทั้ง ๒ นั้น ให้เป็นผู้ปกครองหัวหน้าชำโกลาสทั้งมวล ทรงประทานตราตั้งและอุทิศกรวดน้ำบูชาพระธาตุเจ้า ได้ทรงสร้างวัดขึ้นหนึ่งวัดเหนือภูเก้าพรร้าเรียกว่า "วัดสมสนุก" อุทิศชำโกลาสไว้อุปฐากรักษา อุทิศเขตแดนแต่ปากห้วยปลาเหินลงมา ถวายเพิ่มแก่มหาธาตุเจ้า (อยู่เหนือธาตุพนมราว ๘ กม.เศษ) รับสั่งให้พันเอือนหินขึ้นไปเชิญเครื่องราชสักการมาถวายองค์พระธาตุทุกปีในเทศกาลเทศกาลพระยาอย่าขาด ถือเป็นราชประเพณีสืบมาจนหมดรัชกาล

พุทธศักราช ๒๑๐๒ ถึง ๒๑๑๔ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ไอร์สเจ้าโพธิศาล ได้ครองราชสมบัติกรุงล้านช้าง สิบสามตติวงศ์ต่อมา รว พ.ศ. ๒๑๐๓ ได้ย้าย เมืองหลวงมาตั้งที่เวียงจันทน์เรียกว่า “เวียงจันทบุรีศรีสัตนาคน” พระองค์ได้ฟื้นฟู พระพุทธศาสนาและสร้างถาวรวัตถุขียนสถานเป็นอันมากยิ่งกว่ากษัตริย์ใด ได้ ก่อพระเจดีย์โลมเจดีย์ที่กษัตริย์โบราณสร้างไว้ (แต่ครั้งพญาจันทบุรีอ่วยส่วย) ซึ่ง เรียกว่า “ธาตุหลวงเวียงจันทน์” (ทราบว่าเป็นพระ พ.ศ. ๒๑๑๑) ทำเป็นรูปโอคว่ำ และเสริมยอดให้สูงขึ้น ได้สร้างพระองค์ต่อไว้ถึง ๓ องค์ อยู่เวียงจันทน์ ๒ องค์ อยู่วัดน้ำโมงค์ อำเภอกาบอ จังหวัดหนองคาย ๑ องค์ และได้สร้างพระอาราม บูรณะเจดีย์หลายแห่ง

อยู่มาสมัยหนึ่งได้เสด็จลงมาเมืองมรุกขนครได้สร้างพระเจดีย์ไว้องค์ หนึ่ง(บัดนี้เรียกว่าธาตุศรีโคตรอยู่ใต้เมืองท่าแขกฝั่งซ้าย ใกล้จะพังลงโขงแล้ว) แล้ว ได้เสด็จลงมามัสการพระบรมอัฐิธาตุที่ภูเก้าพัว ได้ทรงบูรณะเสนาสนะและ วิหารหลายแห่ง ได้วางระเบียบข้าโอกาสที่พระบิดาได้ประทานไว้แต่พระบรมธาตุ ให้เอาใจใส่ อุปฐากรักษาอย่าให้เสื่อมสูญ แล้วเสด็จไปเมืองรามลักษณ์ ได้เสด็จ กลับขึ้นไปแล้วสร้างพระเจดีย์โลม (ครอบ) พระเจดีย์ผ่าพระบาทที่หนองคาย (จมน้ำแล้ว)

๒๔. เจ้าพระยานครบูรณะครั้งที่ ๓

พุทธศักราช ๒๑๓๔ ถึง ๒๑๖๕ พระเจ้าธรรมิกราชครองนครเวียงจันทน์ เป็น ลำดับที่ ๖ ครั้งถึงพุทธศักราช ๒๑๓๖ ปีชาล เจ้าพระยานครพิชิตราชธานีศรี- โคตรบูรหลวง (เจ้าหน่อเมือง) เจ้าเมืองศรีโคตร (มรุกขนคร) ซึ่งอยู่เมืองเก่าได้ ทำแขกเดียนนี้ ได้ลงมาปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุ คือถือนะทายดินพระธาตุทั้ง ๔ ด้าน สร้างกำแพงแก้ว ชุมประตู่ (ชั้นกลางหรือชั้น ๒) สร้างหอบุชาข้าวพระไว้ ลานพระธาตุทั้ง ๔ ด้าน สร้างบริเวณวัดและพระวิหาร (กะตบ) กำแพงยาว ๕๔ วา กว้าง ๕๒ วา รวม ๑๐๖ วา สิ่งก่อสร้างของท่านเวลานี้ยังเหลือหอบุชา ข้าวพระ ๒ หอ กำแพงแก้ว ชั้นที่ ๓ ส่วนกำแพงชั้น ๒ นั้น ก่อหอบุชามากได้รื้อ สร้างใหม่แต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ พร้อมทั้งชุมประตู่ ได้ทำชุมประตู่เพิ่มด้านเหนือและ

ตะวันออกเหนือโรงธรรม หอบุชาข้าวพระชำรุดมาก ที่ลานพระธาตุตะวันออก ก่อตั้งซ่อม ด้านตะวันตกเห็นจะซ่อมได้ยาก ทางวัดตั้งใจจะจำลองออกไปที่ใหม่ เพราะผุพังมากและอยู่ในที่คับแคบ (บัดนี้ได้รื้อจำลองไว้มุมกำแพงด้านเหนือแล้ว แต่ พ.ศ. ๒๕๐๐)

ครั้นต่อมา ถึงสมัยเจ้าโพธิศาลราชบุตร เจ้าพระยานครฯ ได้ปกครอง เมืองสิบต่อมา ได้ยกฐานะวัดพระธาตุพนมเป็นพระอารามหลวง โดยวางกฎว่า เจ้าเมืองต้องลงมาทอดกฐินทุกปี เว้นแต่จะอนุญาตให้ผู้อื่นทอด จึงถือเป็น ธรรมเนียมสืบมาถึงเจ้าเมืองนครรุ่นหลัง จนเปลี่ยนการปกครองเป็นจังหวัด อำเภอกแล้ว ธรรมเนียมข้าโอกาสและเจ้าเมืองลงมาทอดกฐินจึงเลิกไป

๒๕. เจ้าราชครูหลวงบูรณะครั้งที่ ๔

พุทธศักราช ๒๑๘๗ ถึง ๒๒๕๔ พระเจ้าสุริยวงศาไอร์สพระเจ้าดอนคำ ได้ ครองราชสมบัติ ณ เวียงจันทน์ ล้านช้าง ในต้นรัชกาลนี้บ้านเมืองไม่ปกติ เพราะ บรรดาพระเชษฐาของพระองค์ได้พากันหลบหนีราชภัยไปชุกซ่อนอยู่ในที่ต่าง ๆ เวลานั้นในขานเมืองเวียงจันทน์มีพระเถระสำคัญรูปหนึ่ง เป็นเจ้าวัดโพนสะเม็ก จึงเรียกว่า “ท่านราชครูโพนสะเม็ก” เป็นอาจารย์บอกอรรถธรรมกัมมัฏฐานแก่ ชาวเมืองและเจ้านายในราชตระกูล จึงมีผู้คนนับถือมากมีเกียรติคุณโด่งดังเป็นที่ เคารพของสามัญชนทั่วไปและเจ้านายในราชตระกูลในคราวเปลี่ยนแผ่นดินนั้น ขยายเจ้าชมพู่พระเชษฐาของพระเจ้าสุริยวงศา กำลังมีครรภ์แก่ได้หลบซ่อน เข้าไปพึ่งท่านราชครูพร้อมด้วยเจ้าองค์หล่อ ผู้เป็นไอร์สซึ่งมีพระชนม์เยาว์อยู่ ท่านราชครูจึงได้ให้ศิษย์นำเจ้าองค์หล่อไปไว้เมืองญวน ส่วนขยายเจ้าชมพู่ให้ เข้าไปไว้ภูชะง้อคำหลังเวียงจันทน์ ครั้นประสูติไอร์สที่นั่นจึงขนานนามว่า “เจ้า หมอกษัตริย์”

ครั้นอยู่ต่อมา ท่านราชครูก็เป็นที่ระแวงของกษัตริย์ มีผู้หลยงว่าจะ เป็น ภัยแก่ราชสมบัติ ท่านเห็นว่าจะอยู่ในเวียงจันทน์ไม่ผาสุก จึงคิดอุบายพาศิษย์โยม อพยพได้ถวายพระพรลา พาญาติโยมอพยพลงมาบูรณะพระธาตุพนม เมื่อได้รับ อนุญาตแล้ว จึงอพยพครอบครัวชาวเวียง คน ๓,๐๐๐ คน และให้ศิษย์เชิญเจ้า หมอกษัตริย์กับมารดาลงมาด้วย

พ.ศ. ๒๒๓๓ ท่านราชครูได้บูรณะองค์พระธาตุแต่ชั้นที่ ๒ ขึ้นไปยอด ได้หล่อเหล็กเปือก (ไหล) สวมยอด (อยู่ข้างในองค์ปัจจุบัน) พร้อมด้วยฉัตร ถึง พ.ศ. ๒๒๓๕ รวม ๓ ปี จึงเสร็จ ถ้าดูรูปพระธาตุองค์เดิม จะเห็นยอดพระธาตุที่ท่านราชครูสร้างไว้ ลักษณะสวยกว่าปัจจุบันนี้

ครั้งซ่อมพระมหาธาตุเสร็จแล้ว ท่านได้แบ่งครัวชาวเวียงไว้อุปัฏฐากพระมหาธาตุบ้าง ที่เหลือได้นำอพยพไปตามลำแม่น้ำโขง จึงถึงเมืองบรทายเพชร เมืองหลวงกัมพูชา ถูกทางราชการเขมรเก็บส่วยกับชาวครัวแพงมาก ท่านราชครูเห็นว่าเดือดร้อนแก่ศิษย์โยม จึงได้อพยพกลับคืนเขตล้านช้าง มาตั้งพักอยู่เมืองเชียงแตงอันเป็นปลายเขตแดน รวบรวมเต้าปูนและเศษทองจากครัวหล่อพระพุทธรูปองค์หนึ่งเรียกว่า “พระองค์แสน” ไว้ระลึก ได้เชิญลงไปกรุงเทพฯ รัชกาลที่ ๔ เวลานั้นอยู่วัดหงษ์ฯ (ฝั่งธนบุรี) ครั้นแล้วได้ย้ายขึ้นมายุ่ดอนโขง ท่านผู้มีเมตตาพรหมวิหารไปที่ไหนมีประชาชนเคารพนับถือ มอบตัวเป็นศิษย์โยมเป็นอันมาก นอกจากชาวล้านช้างแล้ว ก็มีชาวเขมร, ข่า, กวยชาวป่าเขาเป็นอันมากพากันติดตามทุกแห่งหน

สมัยนั้นนครจำปาศักดิ์ ยกผู้หญิง ๒ คน เป็นผู้ครองเมือง คือนางเพากับนางแพง ๒ พี่น้อง สืบตระกูลมาจากผู้มีตระกูลชาวล้านช้างที่อพยพลงมาแต่คราวก่อน สืบต่อจากพระเจ้าสุทนต์นารายณ์ผู้ครองเมือง รวบรวมศักราช ๑,๐๐๐ ปี

นางเพานางแพงผู้ครองเมืองเห็นเจ้าราชครูมาพักอยู่ดอนโขง มีศิษย์โยมมากมาย ก็เลื่อมใสในคุณธรรมจึงอาราธนามาอยู่จำปาศักดิ์ และมอบเมืองถวายให้ท่านปกครอง ท่านราชครูได้มอบให้ศิษย์ผู้ใหญ่ดูแลแทน ถ้ามีการลงโทษก็ใช้จารีตธรรมแบบศิษย์กับอาจารย์ คือ ทัณฑ์กรรมที่ไม่ผิดพระวินัย ต่อมาประชาชนกระด้างขึ้นเกิดมีนักเลงปล้นสะดม ท่านเห็นว่าจะปราบด้วยอาญาร้ายแรง ก็จะเศร้าหมองแก่การครองสมณเพศ จึงให้ศิษย์ผู้ใหญ่ไปอัญเชิญเอาเจ้าหน่อขัตติย์ซึ่งให้พักหลบตัวอยู่บ้านพันลำสมสนุก (เขต อ.บึงกาฬ จ.หนองคาย) เวลานั้นมีพระชนม์ ๒๐ พรรษา บรรลุนิติภาวะแล้ว เมื่อเจ้าหน่อขัตติย์ศิษย์ลงไปถึง

ท่านอภิเษกขึ้นเป็นเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรเจ้า ครองนครเป็นเอกราชไม่ขึ้นแก่เวียงจันทน์ ท่านราชครูได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็น “เจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก” มีอำนาจฝ่ายพุทธจักร เป็นราชครูของราชตระกูลจำปาศักดิ์สืบมา เมื่ออายุได้ ๕๐ ปี ท่านพระครูหลวงมรณภาพด้วยโรคชรา ณ วันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๗ พ.ศ. ๒๒๖๓ ประชาชนมักเรียกกันว่า “เจ้าราชครูขี้หอม” เพราะเป็นที่เคารพสูงของเขาเจ้าสร้อยศรีสมุทรและศิษย์ทั้งหลายได้อริฐแบ่งส่วนหนึ่ง มาก่อเจดีย์บรรจุไว้ ณ บริเวณกำแพงธาตุพนม ยังอยู่จนบัดนี้ เรียกว่า “ธาตุท่านขี้หอม” บ้าง “ธาตุพระอรหันต์กายซ้อย” บ้าง (อยู่นอกกำแพงชั้น ๒ มุมกำแพงชั้นนั้น ทางด้านเหนือตะวันตก)

๒๖. บุรณะครั้งที่ ๕

พ.ศ. ๒๒๗๓ และ ๒๒๗๔ บ้านธาตุพนมแตกศึก ข้าโอกาสหนึ่งจำปาศักดิ์ ๒ ส่วน ยังเหลือเพียงส่วนเดียวเป็นแผ่นดินเจ้าองค์หล่อครองเวียงจันทน์ (พระไชยองค์เวียด) เป็นศึกระหว่างเมืองใดไม่บอกชัด

พ.ศ. ๒๓๐๑ เจ้าชัยกุมาร ผู้ครองนครจำปาศักดิ์เกิดวิวาทกับเจ้าธรรมเทโวอุปราชา ผู้เป็นพระอนุชา (โอรสเจ้าสร้อยศรีสมุทรทั้ง ๒) ข้าโอกาสชาวธาตุพนมได้อพยพกลับคืนมาเป็นอันมาก ค้างอยู่บ้านชะโนดบ้าง บ้านท่าสะโนบ้าง

พ.ศ. ๒๓๒๑ เกิดวิวาทกันระหว่างเวียงจันทน์กับกรุงธนบุรี เพราะเหตุเรื่องพระวอพระตาที่บ้านดู่บ้านแกแขวงจำปาศักดิ์พระเจ้าศิริบุญสารหรือธรรมเทวงศ์เสียเมืองแก่กองทัพฝ่ายใต้ ซึ่งมีพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพ (รัชกาลที่ ๑ และพระอนุชา) คราวนี้ข้าโอกาสพระธาตุพนมพากันแตกตื่นหลบซ่อนไปอยู่ที่อื่น ภายหลังกลับมาเพียง ๒๐ - ๓๐ ครัวเท่านั้น

พ.ศ. ๒๓๔๔ พระเจ้าอนุตรราชหรือเจ้าอนุวงศ์ผู้ครองเวียงจันทน์องค์สุดท้าย (โอรสพระเจ้าศิริบุญสาร) ได้พร้อมกับเจ้าเมืองนครพนม (พระบรมราชา สุดตา) และเจ้าเมืองมุกดาหาร (พระยาจันทสุริยวงศา กิ่ง) เห็นว่าพระธาตุพนมเป็นเจดีย์โบราณ เป็นที่เคารพของชาวล้านช้างมาช้านาน ทั้งพระมหากษัตริย์ใน

ล้านช้างก็ได้เคยทำนุบำรุงมามิได้ขาด บัดนี้เศร้ามองชำรุดมากแล้วจึงพร้อมกัน
บูรณะ ทางเวียงจันทน์ให้ท้าวขัตติยวงศาเป็นหัวหน้างาน พระยาจันทสุริยวงศา (ก๊ง)
เจ้าเมืองมุกดาหารได้บูรณะโรงอุโบสถเป็นส่วนกุศลของท่าน ๑ หลัง (รัชชอม พ.ศ.
๒๔๖๔) ได้จารึกไว้เป็นหลักฐาน

จดหมายเหตุได้บอกไว้ว่า ได้สร้างซุ้มแต่วัดลงถึงฝั่งโขง (ซุ้ม - สะพาน) ได้แก่
ถนนหน้าวัด ซึ่งก่อด้วยอิฐ ทอดจากวัดข้ามบึงลงถึงท่าน้ำ ยาวเวลาในราว ๖๐๐
เมตร เวลานั้นเหลือเพียง ๕๐๐ เมตร กว้างราว ๓ เมตร ที่ทำขึ้นตันหรือปลาย
ถนนมีรูปเทพารักษ์ ๒ ตน นั่งคุกเข่า อุ้มกระดางรูปเทียนทำด้วยอิฐปูน เวลานั้น
เลื่อนเข้ามาไว้ซุ้มประตูนอกริมตลาด

พ.ศ. ๒๓๕๐ เจ้ามหาชีวิตเวียงจันทน์และเจ้าเมืองนครพนม เจ้าเมือง
มุกดาหารได้เริ่มสร้างซุ้ม (สะพาน) คือ ถนนอิฐหน้าวัด ณ วันพุธ แรม ๗ ค่ำ เดือน
๕ และได้พร้อมกันมาฉลองในปลายปีนั้น อนึ่ง จดหมายเหตุว่า “เขตฉัตรธาตุ
หักก็แม่นปีนั้น”

พ.ศ. ๒๓๕๕ พระเจ้าอนุรุธราชเวียงจันทน์และพระบรมราชา (สุดตา) เจ้า
เมืองนครพนม พระยาจันทสุริยวงศา (ก๊ง) เจ้าเมืองมุกดาหาร ได้มาฉลองหอพระ
(แก้ว) ในวัดพระธาตุพนม เห็นจะซ่อมหอพระแก้วและอาคารอื่น ๆ ในบริเวณ
กำแพงธาตุเสร็จแล้วร่วมกันฉลอง

พ.ศ. ๒๓๕๖ พระเจ้าเวียงจันทน์ได้เสด็จลงมาทำบุญฉลองที่วัดพระธาตุพนมอีก
แต่มิได้บอกชัดว่าฉลองอะไร เข้าใจว่าปีนั้นมายกฉัตรพระธาตุ เพราะฉัตรพระธาตุ
หักแต่ พ.ศ. ๒๓๕๐ คงสร้างซ่อมขึ้นใหม่และยกในปีนั้น ตามทางสืบสาวผู้เฒ่าผู้แก่
บอกว่าฉัตรทองคำ ที่นำลงมาเก็บไว้ พ.ศ. ๒๔๔๗ คราวยกฉัตรปัจจุบันนั้นเป็น
ของเจ้าชีวิตเวียงจันทน์ ปู่ทวดของผู้เล่ายังทันเห็น เพราะบวชเป็นสามเณรอยู่

พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๗๑ รวม ๓ ปี เกิดจลาจลในแผ่นดินล้านช้างทั่วไปเพราะทาง
เวียงจันทน์วิวาทกับกรุงเทพฯ ต้องการปกครองแยกอิสระต่างหาก เมื่อกองทัพ
กรุงเทพฯ ยกขึ้นไปปราบชนะแล้วแล้วก็กวาดต้อนคนลงไปเป็นอันมากที่ยังอยู่ก็

แตกตื่นหลบซ่อนเข้าป่าดง พระพุทธศาสนาที่พลอยจลาจลหวั่นไหว เพราะขาด
ผู้บำรุง ต่อแต่นั้นมาอีกระหว่าง ๓๐ ปี ก็เป็นสมัยโยกย้ายพลเมืองทางฝั่งซ้าย
ข้ามมาฝั่งขวา เพราะเกิดสงครามระหว่างไทยกับญวน จึงเป็นสมัยที่ประชาชน
สร้างบ้านแปลงเมืองเริ่มก่อสร้างตัวใหม่

องค์พระธาตุพนม ซึ่งเคยรุ่งเรืองมาก็พลอยได้รับการกระทบกระเทือน
ขาดผู้อุปฐากรักษาถาวรวัตถุ ปุชนิยสถานในวัดก็มีแต่ทรงอยู่กับทรุดลง จนราว
พ.ศ. ๒๔๓๐ พระวิหารหลวงซึ่งพระเจ้าโพธิ์ศาล นครหลวงพระบางได้สร้างไว้
และได้รับการบูรณะจากพระมหากษัตริย์ราชวงศ์ล้านช้าง ต่อมาจนถึงคราว
กวาดต้อนพลเมืองมาเป็นกองอิฐปูนอยู่กลางวัด เพราะเหลือวิสัยที่ชาววัดและชาว
บ้านจะซ่อมได้ เป็นวิหารใหญ่มีระเบียบรอบทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งเรียกกันว่า “หอพระแก้ว”
องค์พระมหาธาตุก็เศร้ามองคร่ำครำมาก จนต้นโพธิ์ต้นไทรเกาะจับตามซอกอิฐ
ปรุปราย ลานุชนเห็นแล้วให้เกิดสังเวชสลดใจเป็นอันมาก

๒๗. บูรณะครั้งที่ ๖

พ.ศ. ๒๔๔๔ มีพระเถระนักปฏิบัติชาวเมืองอุบล ๓ รูป เดินทางมาจำพรรษา
อยู่วัดสระพัง “ตะพัง” ซึ่งเป็นสระโบราณใหญ่อยู่บริเวณนอกกำแพงวัดทางด้านเหนือ
คือพระอุปัชฌาย์ทา ๑ พระอาจารย์เสา ๑ พระอาจารย์มัน ๑ เมื่อท่านได้มา
นมัสการพระบรมธาตุและพิจารณาดูแล้วมีความเลื่อมใส เห็นว่าพระธาตุพนม
เป็นที่บรรจุพระบรมธาตุอันแท้จริง แต่เป็นที่น่าสลดใจ เมื่อเห็นองค์พระบรมธาตุ
เศร้ามองกรำรำตามบริเวณทั่ว ๆ ไป ทั้งพระวิหารหลวงก็กลายเป็นกองอิฐปูน
อยู่ภายในกำแพงพระธาตุ ถ้าได้ผู้สามารถมาเป็นหัวหน้าบูรณะ จะเป็นมหากุศล
ลาธารณะแก่พระพุทธศาสนาและบ้านเมืองมิใช่เล็กน้อย จึงแต่งตั้งให้หัวหน้า
เฒ่าแก่ชาวบ้านธาตุพนมเดินทางลงไปอุบลให้อาราธนาเอาท่านพระครูวิโรจน์
โชติโนบล “รอดนันทระ” วัดทุ่งศรีเมือง อุบล แต่ยังเป็นพระครูอุตรพิทักษ์ขณะเดช

ท่านพระครูวิโรจน์ฯ เป็นพระเถระผู้เชี่ยวชาญทางการฝีมือ ศิลปกรรม การ
ก่อสร้าง แกะสลักทั้งไม้ปูน เป็นนักปกครองชั้นดีสมัยนั้น ทั้งเป็นนักปฏิบัติมี

จิตตานุภาพและจิตวิยาสูง เป็นที่นิยมของประชาชนทั้งคฤหัสถ์บรรพชิตมีศิษย์
โยมมากอยู่ ผู้ใดได้พบปะสนทนาด้วยแล้วมีแต่ความเคารพรัก

เมื่อท่านพระครูฯ รับนิมนต์ เดินทางมาถึงแล้ว ได้ประชุมหารือทั้งชาววัด
และชาวบ้าน ชั้นแรกชาวบ้านจะยอมให้ทำแต่เพียงทาปูนลานธาตุ ให้มีที่กราบ
ไหว้เท่านั้น มียอมให้ซ่อมองค์พระธาตุ เพราะเกรงเทวอารักษ์จะให้โทษแก่ชาว
บ้านทั้งหลาย ซึ่งเคยเป็นมาแล้วแต่หนหลัง ท่านพระครูฯ ไม่ยอม บอกว่าถ้ามีได้
บูรณะองค์พระธาตุพนมแต่ยอดถึงดินแต่ดินถึงยอดแล้วมีทำ ชาวบ้านได้ตกลง
เลิกประชุมกัน ครั้นต่อมาในวันนั้นมีอารักษ์เข้าสิงคน ชูเชิญผู้ขัดขวางจะทำให้ถึง
วิบัติ ชาวบ้านกลัวจึงกลับมาวิงวอนให้ท่านพระครูทำตามใจชอบต่อไป

ท่านพระครูวิโรจน์ฯ ได้เริ่มบูรณะแต่เดือนอ้ายขึ้น ๑๔ ค่ำ จนถึงเดือน ๓ เพ็ญ
ได้ฉลองมีประชาชนหลั่งไหลมาจากจตุรทิศ ช่วยเหลือจนมืดฟ้ามัวดิน เป็น
ประวัติการณ์ในสมัยนั้น แต่หลังจากเหตุการณ์บ้านเมืองเป็นจลาจลมาพอดีเกิด
อุบาทว์ผีป่าผีบุญทางอุบล ประกาศว่าหินกรวดจะเป็นเงิน เงินจะเป็นก้อนกรวด
หมูจะกลายเป็นยักษ์ ลูกฟักเขียวจะกลายเป็นหมู คนจะพากันเอาเงินมาบริจาค
ทานเป็นอันมาก ท่านพระครูวิโรจน์ฯ ได้ทุนมาบูรณะเป็นอันมาก

การบูรณะได้ชำระต้นโพธิ์เล็กที่เกาะจับอยู่ออก ขุดโคลนน้ำและกระเทาะ
สะเกษที่ชำรุดออกโบกปูน ทาสีใหม่ประดับกระจกสีในที่บางแห่งและลงรัก
ปิดทองยอดตามที่อันสมควร ลั่นทองเปลว ๓ แสนแผ่น แผ่นเงินแผ่นทองคำขึ้น
หุ้มยอดพระธาตุ หมดเงินหนัก ๓๐๐ บาท ทองคำหนัก ๕๐ บาทเศษ แก้วเม็ด
๒๐๐ แก้วประดับ ๑๒ หีบ หล่อระฆังโบราณด้วยทองแดง ๑ ลูก หนัก ๒ แสน
(๒๔๐ กก.) ไว้ตีเป็นพุทธบูชา

พ.ศ. ๒๔๔๙ พระครูวิโรจน์รัตโนบลได้มาสร้างซุ้มประตูหน้าวัด (ชำรุดหรือ
สร้างใหม่แล้ว) และปลายปีนั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
เสด็จเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้เสด็จตรวจราชการมณฑลอุดร หนองคาย
นครพนม สกลนคร และเสด็จมานมัสการพระธาตุพนมจากสกลนครมาเมืองเรณู

แล้วมาพักแรมที่บริเวณวัดพระธาตุพนมนอกกำแพงพระธาตุด้านใต้ ตรงต้นโพธิ์ ๒
ต้นข้างกุฏิสงฆ์ ๒ ชั้น บัดนี้ แล้วเสด็จกลับทางมุกดาหารผ่านดงบังอี

เมื่อเสด็จกลับมาแล้ว เสด็จเสนาบดีมหาดไทยได้สั่งให้ย้ายอำเภอรณมาตั้ง
อยู่ที่ตำบลธาตุพนมแต่บัดนั้น (ร.ศ. ๑๒๖) ท่านได้ส่งระฆังขึ้นมาถวายบูชาองค์
พระธาตุ ๒ ลูก โดยจารึกไว้เป็นหลักฐานยังเท่าบัดนี้

๒๘. บูรณะพระวิหารและกำแพงชั้นนอก

พ.ศ. ๒๔๕๕ ภายในมีอุปัชฌาย์ทา เจ้าอาวาส ภายนอกมีขุนพนมพนารักษ์
(เจ้า พิมพานนท์) และพระอนุรักษเจดีย์หมื่นศีลสมาทาน กำนันธาตุพนมทั้ง ๒ เป็น
ประธาน พร้อมด้วยพ่อค้าประชาชน พิจารณาเห็นว่าพระวิหารหลวงหอพระแก้ว
ซึ่งเดิมเป็นกองอิฐปูนอยู่นั้นเป็นสิ่งปฏิภูลแก้ววัด สมควรสร้างขึ้นใหม่แทนที่เดิม
จึงยื่นขอเอาแต่ตัววิหาร ตัดระเบียงรอบนอก ให้ช่างฉนวนทำตามลัทธิ ด้วยเงิน
ทุนขององค์พระธาตุที่เหลือจากท่านพระครูวิโรจน์ฯ ซ่อมพระธาตุ และกำลังแรง
ทรัพย์ของประชาชน

เมื่อสร้างเสร็จแล้ว พระวิหารจึงเป็นรูปฉนวนปูนไทยหลังคาเตี้ยต่ำ ลวดลาย
เป็นศิลปะฉนวนโดยมาก หลบบหลังบันเป็นรูปมังกรชิงแก้วอยู่กลาง ซ่อฟ้าใบระกา
หยาบ ผนังสูงจากพื้นกว้าง ๔ เมตรเท่านั้น (ยกผนังและตัดหลังคาใหม่แล้ว)

พ.ศ. ๒๔๕๖ - ๕๙ พระปลัดจันทิ ขาวเมืองกันทรวิชัย แขวงมหาสารคาม
ได้พาคณะเดินธุดงค์มาถึงเกิดเลื่อมใสใคร่ปฏิสังขรณ์ จึงชักชวนพระสงฆ์
สามเณรชาวบ้านสร้างเสริมกำแพงชั้นนอกขึ้นอีก แต่ก่อนกำแพงศิลาแลงสูงราว
เมตรเศษ ๆ ก่อใหม่เสริมขึ้นด้วยอิฐโบกปูนสลายตลอด สูง ๖ ศอกทั้ง ๔ ด้าน
ด้านเหนือ - ใต้ - ตะวันตก ได้ก่อซุ้มประตูมีบานเปิดปิดเรียบร้อย ๔ ปี จึงเสร็จ
สมบูรณ์

พ.ศ. ๒๔๕๘ ท่านพระอุปัชฌาย์ทาชรภาพมาก คณะสงฆ์ได้นิมนต์พระครู
หมึกาครองวัด ท่านได้ร่วมมือกับพระปลัดจันทิสร้างกำแพงและบูรณะ พ.ศ. ๒๔๖๓
ได้เป็นพระอุปัชฌายะ และได้รับสมณศักดิ์เป็น “พระครูศีลาภิรัต” เจ้าคณะอำเภอ

ธาตุพนม ได้สร้างกุฏิคดไว้บนกำแพงที่มุมใต้และมุมเหนือ ข้างล่างเก็บของ
ท่านอุปัชฌาย์หาได้มรดกภาพลง การบูรณะวัดได้ดำเนินเรื่อยมา

พ.ศ. ๒๔๖๙ ท่านพระครูศีลาภิรัต พร้อมด้วยหลวงพิทักษ์ (สีกะทุม จันทร
สาขา) นายอำเภอ และกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พ่อค้าประชาชน ได้รื้อโรงอุโบสถหลัง
เดิมที่พระยาจันทสุริยวงศา เมืองมุกดาหารได้บูรณะไว้แล้วเสีย เพราะชำรุดมาก
แล้วได้สร้างใหม่ในที่เดิม ก่ออิฐถือปูนหลังคาชั้นเดียว หน้าบันแกะเอาลายเดิม
มาติด

พ.ศ. ๒๔๖๕ - ๖๖ รื้อโรงธรรมหลังเดิม ที่สร้างด้วยเสาไม้ผองอิฐออก แล้ว
ก่อสร้างใหม่ในที่เดิมขยายด้านตะวันออกอีก ก่ออิฐถือปูนมีผนังรอบ รวมทั้ง
ระเบียงโดยรอบ กว้าง ๑๔ เมตร ยาว ๑๙.๕๐ เมตร สิ้นเงินราว ๕,๐๐๐ บาท
ใช้แรงงานของพระภิกษุสามเณรและชาวบ้านราว ๒ เท่าเงินที่จ่าย ได้รับความ
อุปถัมภ์จากพ่อค้าประชาชนหลายจังหวัด พ.ศ. ๒๔๖๖ น้ำท่วมสูงมากถนนหน้าวัด
จมน้ำหมด

พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้เริ่มสร้างสะพาน (ถนน) หน้าวัดขยายออกอีกข้างละเมตร
ก่อสร้างประตูไว้ปลายถนนตะวันออกริมตลาด ถนนอิฐนี้ ยาวแต่หน้าวัดถึงชุมประทุ
ราว ๓๔๐ เมตร การสร้างถนนอิฐ ชุมประตูและศาลาหน้าวัดบ่อน้ำ สำเร็จ
เรียบร้อยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ สิ้นค่าก่อสร้างประมาณ ๘,๐๐๐ บาท แรงงานไม่คิด
ขุนอร่ามรักษาการข้าราชการบำนาญเมืองสกลนคร ได้มาอุปสมบทที่วัดพระธาตุ ได้
เป็นผู้บริจาคทรัพย์นำเป็นคนแรกให้ขยายถนน ๒,๒๐๐ บาท ต่อมาจึงตั้งชื่อว่า
“ถนนกุศลรักษาการ” ศกนี้ น้ำท่วมซ้ำอีก สูงกว่าปีหลังเล็กน้อย พวกท่านาลุ่ม
ต้นข้าวเสียหายหมด

พ.ศ. ๒๔๗๑ น้ำท่วมสูงมากกว่าปีใด ๆ ถนนอิฐหน้าศาลาน้ำ สูงราว ๘๐
เซนติเมตร ตามบริเวณใกล้เคียงยังเหลือเนินองค์พระธาตุเท่านั้น ภายในลาน
พระธาตุกำแพงชั้นนอก ที่สนามหญ้าเหนือหอพระแก้ว น้ำไหลเข้าตามท่อระบาย
น้ำ ปลายปีท่านพระวิโรจน์ฯ เมืองอุบล ได้ขึ้นมาร่วมงานนมัสการ และได้ใช้
กวาดผสมซิเมนต์ปูลานพระธาตุชั้นใน ถึงเดือน ๖ ท่านพระครูจึงได้กลับอุบล

พ.ศ. ๒๔๗๒ - ๗๕ สร้างกุฏิเจ้าอาวาสทางนอกกำแพง ใต้องค์พระธาตุ ชั้น
ล่างเสาคอิฐ ชั้นบนวางคานเสาไม้เต็งรัง ฝาसानไม้ไผ่ฉาบปูน พื้นเพดานไม้จริง ยาว
๒ ฟองกลางมีมุข ใช้กำลังแรงพระเณร ใช้ทุนทรัพย์ ๑,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๗๖ - ๗๗ ปูลานพระธาตุชั้นนอก (ภายในกำแพงชั้น ๒) ลาดด้วยซิ
เมนต์ และปฏิสังขรณ์หอพระทั้ง ๒ ที่ลานพระบรมธาตุ*

พ.ศ. ๒๔๗๘ - ๗๙ รื้อหอพระนอน นอกกำแพงเหนือองค์พระธาตุ สร้าง
ใหม่ในที่เดิม และสร้างกุฏิเหนือตะวันตกหอพระนอนนั้น ครั้นวันที่ ๓๑ พฤษภาคม
๒๔๗๙ ท่านพระครูศีลาภิรัต (หมี่) เจ้าอาวาส ซึ่งป่วยมานานได้ถึงแก่กรรมภาพ
ลง ทางวัดได้ปกครองด้วยคณะกรรมการสงฆ์ ทางภายในวัดได้ไคนั้นมะพร้าว
ซึ่งขึ้นอยู่ตามสนามหญ้าลงมากเพราะเกะกะกีดขวาง ท่านพระครูศีลาภิรัตครอง
วัดแต่ พ.ศ. ๒๔๕๔ ถึงมรณะภาพลง รวมประมาณ ๒๑ ปี พระราชทานเพลิง
เดือน ๔ ปลายปีนั้น

๒๙. ยุคปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๔๘๐ เมื่อพระราชทานเพลิงศพท่านพระครูเจ้าอาวาสองค์ก่อนแล้ว
คณะสงฆ์และชาวบ้านเลือกเอาพระเทพรัตนโมลี (แก้ว อุทุมมาลา) เมื่อยังเป็น
เปรียญอยู่ให้เป็นเจ้าอาวาสสืบแทนต่อมา ท่านเจ้าอาวาสรูปนี้ เป็นสัทธิวิหาริก
ของท่านพระครูศีลาภิรัต เจ้าอาวาสองค์ก่อนอุปสมบท พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้ศึกษา
ธรรมวินัยอยู่สำนักพระอุปัชฌายะ ๒ ปี แล้วย้ายไปศึกษาอยู่กรุงเทพฯ สอบได้
เปรียญ ๔ เจ้าคณะมณฑลพายัพส่งไปเป็นครูสอนบาลีประจำจังหวัดแพร่ แล้ว
สอบได้เปรียญ ๕ ครั้นท่านพระครูเจ้าอาวาสมรณะภาพ คณะสงฆ์และชาวบ้าน
นิมนต์ให้กลับมานครองวัด ต่อมาสอบได้เปรียญ ๖

* ได้แก่วัดหลังคาบูรณะใหม่ มุงกระเบื้องเคลือบ ติดกันลาดรอบ มีแท่น
นาคคำโดยรอบ โบระกาปูนซิเมนต์เสริมเหล็ก หน้าบันปั้นลวดลายประดับกระจกปิดทอง
พ.ศ. ๒๕๐๐

๓๐. ยุคปัจจุบันบูรณะทั่วไป

พ.ศ. ๒๔๘๐ พระเทพรัตนโมลี (แก้ว อุทุมมาลา ป.ธ. ๖) มาเป็นเจ้าอาวาส แทนพระครูศิลาภิรัต มีชาติภูมิลำเนาอยู่กับอาตมพนมเอง ปีแรกเกิดพิพาทเรื่องมีผู้แย้ง สิทธิที่ธรณีสงฆ์ทั่ว ๆ ไป จนเกิดเป็นคดีฟ้องร้องกันขึ้น ทางวัดเป็นฝ่ายโจทก์ ผล ที่สุดทางวัดเป็นฝ่ายชนะทั้งศาลต้นและศาลอุทธรณ์ เป็นความอยู่ ๓ ปี ถึง พ.ศ. ๒๔๘๒ จึงเสร็จ ทางวัดได้สิทธิกลับคืนมาหมดตามเดิม โดย นายเหล็ก แสนเขีย มรรคทายกเป็นผู้แทนวัด ขุนอนุสรกรณ์ (ทะ ณ นครพนม) เป็นทนาย

พ.ศ. ๒๔๘๑ ได้เริ่มสร้างวิหารครอบองค์พระธาตุ ณ วันศุกร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ถึง พ.ศ. ๒๔๙๑ รวม ๑๑ ปี จึงสำเร็จ รวมเป็นวิหาร ๑๐๗ ห้อง ประตู ๓ ห้อง รวมเป็น ๑๑๐ ห้อง ชุมด้านหน้า ๓ ชุม ประตูสำรองด้านหน้า ๒ ประตูเจาะสร้างใหม่ ประตูกลางรื้อของเก่าสร้างใหม่ เพราะชำรุดมาก ถึง พ.ศ. ๒๔๙๑ จึงแล้วเสร็จ สิ้นเงินประมาณ ๕๐๐,๐๐๐.๐๐ บาทเศษ (จะละเอียดภายหลัง) การสร้างวิหาร คดอาศัยกำแพงเก่าและก่อเสริมวางซื่อแต่ด้านตะวันออกเหนือประตูไปจนถึง ประตูเหนือ แต่ประตูเหนือมาถึงด้านตะวันออกเหนือประตูได้ รื้อกำแพงเก่า สร้างใหม่ เพราะผุพังชำรุดมาก เงินทุนได้มาจากประชาชนบริจาค และเงินใน งานนมัสการประจำปี (รายการวิหารคดมีละเอียดต่างหาก)

พ.ศ. ๒๔๙๒ รื้อกำแพงชั้น ๒ ที่ชำรุดมีอายุมาได้ ๓๓๕ ปี แล้วสร้างใหม่สูง เท่าเดิม กำแพงเก่าที่บดลอดทุกด้าน มีชุมประตูแต่ด้านใต้ และตะวันตก สร้าง ใหม่ข้างล่างทึบ ข้างบนโปร่ง ตั้งใบเสมาหลังกำแพง ตามมุมทั้ง ๔ สร้างเป็นหอ ระฆัง ประตูชุม ๔ ประตู ประตูเปิด ๑ ประตู รวม ๕ ประตู ด้านตะวันออก ๒ ประตู เหนือโรงธรรมเจาะใหม่ และได้รื้อด้านตะวันออกเข้ามาใหม่ กำแพงเดิม อยู่ตรงเสาศิลาและตรงเสาด้านตะวันออกมุขโรงธรรม กำแพงยาว ๑๔๖ เมตร สิ้นเงิน ๑๑๕,๐๐๐ บาท ใช้ช่างไทยและกรรมกรไทย เช่นเดียวกับชุมประตูใหญ่ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๔ จึงเสร็จ

พ.ศ. ๒๔๙๓ สร้างบันไดลงสู่สนามด้านใต้ และถึงน้ำฝนไว้ริมคูข้างกำแพง ด้านใต้ สิ้นเงินประมาณ ๑๕,๐๐๐ บาท และหล่อระฆังใส่หอรฆังกำแพงแก้ว ๔ ลูก ค่าช่าง ๒,๕๐๐ บาท ทองและอุปกรณ์ของวัดและชาวบ้านช่วย

ได้ประมูลซ่อมหอฟระแก้ว คือรื้อหลังคาเก่าออกก่อเสริมผนังชั้น ๒ เมตร รวมเป็น ๖ เมตร ตัดหลังคา ๓ ชั้นพร้อมด้วยมุง และทาสีเพดานผนังเป็นราคา ๗๐,๐๐๐ บาท เป็นทุนที่คุณภู เนาวรังษี ขอให้จากยอดงบประมาณต่าง ๆ ของ รัฐบาล งานค้างมาถึง พ.ศ. ๒๔๙๖ จึงให้ช่างใหม่ทำต่อ กับได้สร้างศาลาพนม ๒ ด้านหลังพระธาตุเหนือต้นพระศรีมหาโพธิ์ กว้าง ๑๒.๖๐ เมตร ยาว ๑๙.๐๐ เมตร ให้เสาดและเครื่องบนของเก่าประสมใหม่ สิ้นเงินประมาณ ๑๐,๐๐๐ บาท มุง สังกะสีฝากระดาน และสร้างกุฎิติก ๒ ชั้น เป็นกุฎิเจ้าอาวาส ด้านหลังองค์พระ ธาตุเสร็จแล้ว พ.ศ. ๒๔๙๕ สิ้นเงินงบประมาณ ๕๐,๐๐๐ บาท

ศกนี้ทางราชการได้ยกฐานะวัดพระธาตุพนม เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิด "วรมหาวิหาร" โดย นายเลียง ไชยกาล กระทรวงมหาดไทยเสนอแนะว่า

พ.ศ. ๒๔๙๔ ทางวัดได้ก่อสร้างมีรายการสังเขปดังนี้

๑. ขยายหน้าวัดเป็นวงเวียนพระจันทร์ครึ่งซีก รัศมี ๕๐ เมตรจากประตู สิ้นเงิน ๔๔,๘๐๐ บาท

๒. ขยายถนนหน้าวัดข้างละ ๕.๐๐ เมตร รวมถนนกว้าง ๑๕.๐๐ เมตร จาก วงเวียนถึงชุมประตูนอก ๓๐๔.๐๐ เมตร (แต่ชุมประตูหน้าวัดถึงชุมนอก ๓๐๔.๐๐ เมตร) สิ้นเงิน ๙๔,๔๕๐.๐๐ บาท

๓. ลาดยางถนนหน้าวัด เฉพาะถนนเดิมกว้าง ๕.๐๐ เมตร ยาว ๓๕๔.๐๐ เมตร สิ้นเงิน ๒๔,๕๙๐.๗๔ บาท

๔. สร้างบันไดลงสู่บริเวณวัด นอกวิหารคดด้านเหนือ ๑๒,๐๐๐ บาท

๕. ซ่อมบ่อน้ำโบราณที่เรียกว่า "บ่อน้ำพระอินทร์" รื้อชุดใหม่ก่ออิฐ หน้า แล้งน้ำลึก ๓๐๐ เมตร สิ้นเงิน ๙,๐๐๐.๐๐ บาท

ทุนรัฐบาลช่วย ๒๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท นายภู เนาวรังษี ส.ส.นครพนม ขอให้ จากยอดงบประมาณต่าง ๆ ทุนของวัดสมทบลาดยาง ๑๗,๔๓๐.๐๐ บาท รวม ๕ รายการ เงิน ๗๑๒,๔๓๐.๗๔ บาท หอฟระแก้วยังไม่สำเร็จ กรุนหลวง พระราชทานแก่คณะกรรมการจังหวัด เริ่มแต่ศกนี้ไป กุฎิเจ้าอาวาสก็ยกกำลัง สร้างยังมีเสร็จดี

พ.ศ. ๒๔๔๕ ปูถนนรอบวิหารด้านเหนือ และปูรอบกำแพงชั้น ๒ ด้วย
กระเบื้องซีเมนต์

พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้ก่อสร้างดังนี้

๑. สร้างกุฏิแถวริมหนองสระพัง (ตะพัง) ก่อเสาวางคานเป็นเรือนไม้ ๒ ชั้น
ยาว ๓๐ เมตร กว้าง ๖ เมตร ชั้นละ ๑๐ ห้อง รวม ๒๐ ห้อง มุงด้วยอะลูมิเนียม
สีเงิน ๗๓,๐๘๔.๐๐ บาท

๒. สร้างกุฏิรับรองตึก ๒ ชั้น กว้าง ๕.๐๐ เมตร ยาว ๙.๐๐ เมตร มีมุขข้าง
พร้อมทั้งครัวและห้องน้ำ สีเงิน ๓๐,๘๕๐.๐๐ บาท

๓. ปูถนนหน้าวิหารคด ด้านตะวันตก

๔. วางรากศาลาตันพระศรีมหาโพธิ์ ก่อชั้นล่างเป็นอุโมงค์ ๓ คูหา และ
เชื่อมกันดินที่ลานพระศรีมหาโพธิ์และถมดิน รัฐบาลให้เงินสมทบทุน ๓๐๐,๐๐๐.๐๐
บาท แบ่งเข้าหอพระแก้ว ๕๐,๐๐๐ บาท แบ่งใช้ในงานยกฉัตร ๑๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท
วัดคงได้รับสมทบทุนก่อสร้างเพียง ๑๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท บุรณะหอพระแก้วตอน ๒
คือ จ้างช่างทำข้อฟ้าใบระกา บันลวดลายประดับทาสีสร้างฐานพระประธาน เป็น
เงิน ๕๐,๐๐๐ บาท และปูพื้นงานยกฉัตร พ.ศ. ๒๔๔๗

พ.ศ. ๒๔๔๗ ทางรัฐบาลได้ทำพิธียกฉัตรทองคำขึ้นประดิษฐานไว้ที่ยอดองค์
พระธาตุ และนำฉัตรเก่าลงมาเก็บไว้ ได้นิมนต์เจ้าคณะจังหวัดภาค ๓ ภาค ๔ ทั้ง
๑๕ จังหวัด และเจ้าคณะตรวจการภาคทั้งธรรมยุตและมหานิกาย และเจ้าคณะ
ฝ่ายซ้าย แต่หลวงพระบางลงมาถึงปากเซ ร่วมสวดมนต์ในพิธียกฉัตรคราวนี้ด้วย
จัดเป็นมหาส่งขันธ์นิบาตที่หาได้ยากในภาคอีสาน

ส่วนประชาชนพุทธศาสนิกชน ก็หลั่งไหลมาจากจตุรทิศทั้ง ๒ ฟากฝั่งน้ำโขง
เพื่อร่วมบำเพ็ญกุศลสมณสังฆนิบาตในฐานะที่องค์พระธาตุพนมเป็นก้อนมรดก
บรรพบุรุษร่วมกัน ทางราชการได้สั่งหน่วยราชการต่าง ๆ จากแทบทุกกระทรวง
มาออกร้านในงาน แสดงกิจการของหน่วยต่าง ๆ เพื่ออบรมประชาชนให้ได้
ทัศนศึกษา ครั้งแรกประชาชนทั้งมวลตั้งใจหวังด้วยความตื่นต้นล่วงหน้าว่า ใน
การยกฉัตรทองคำขึ้นสู่ยอดพระธาตุ องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล-
อดุลยเดช เอกอัครราชูปถัมภกและพระประมุขของชาติ จะเสด็จมาทรงยกฉัตร

ด้วยพระองค์เองเพื่อพระราชทานเกียรติมงคลแก่ชาวพุทธทั้งหลายในภาคนี้และ
การยกฉัตรองค์พระธาตุนี้ พระมหากษัตริย์ล้านช้างได้ยกเป็นธรรมเนียมมาแล้ว
หลายคราว แต่พอถึงคราวงานก็สิ้นหวังไปตาม ๆ กัน เพราะพระองค์มิได้เสด็จ
ดังที่คาดไว้ เพราะเหตุการณ์ของโลกไม่ปกติ ทางรัฐบาลได้มอบให้พลโทหลวง
สวัสดิศรัยฤทธิ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวัฒนธรรม มาเป็นประธานในการยกฉัตร
ทางฝ่ายคณะสงฆ์มีเจ้าคุณพระพิมลธรรม สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง
เป็นประธาน กำหนดฤกษ์ ณ วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๓ ปีมะเมีย เวลา ๑๐.๔๕ น. เป็น
ฤกษ์มงคล ยิงพลุสัญญาณขึ้นรัวระฆังฆ้องกลองตลอดภาค ๓ - ๔ พระสงฆ์ในพิธี
สวดชัยมงคลคาถา ฉัตรทองคำก็ได้เลื่อนขึ้นสู่ยอดโดยเชื่องช้าท่ามกลางความ
ปราบปลื้มสาธุการของมหาชนชาวพุทธทั้งหลาย ผู้อดกลั้นมิได้น้ำตาหลังไหล
ด้วยปิติก็มี

ฉัตรทองคำ มีเนื้อทองของวัดประมาณ ๗ กิโลกรัม นอกนั้นเป็นโลหะสีทอง
หนักประมาณ ๒๐ กิโลกรัม ฉัตรทั้งหมดหนัก ๑๑๐ กิโลกรัม สูง ๔.๕๐ เมตร ฉัตร
วงแรกเส้นผ่าศูนย์กลางกว้าง ๑.๐๐ เมตร ทองพระธาตุเหลือ ๑ กิโลกรัมเศษ ราคา
สร้าง ๑๖๐,๐๐๐.๐๐ บาท โดยช่างศิลปากรออกแบบ กรมธนารักษ์จัดทำ

ก่อนยกฉัตรทางวัดได้จัดการปูพื้นหอพระแก้ว ท่านเจ้าอาวาสขุดได้
พระพุทธรูปทองคำ ประดับด้วยเพชรพลอยมรกต รอบสังฆาฏิ และสายสะพาย
และฐานกับพระโมลี ภายในพระโมลีมีพระสารีริกธาตุ ๓ องค์ มีนามว่า “พระเจ้า
สุวรรณาวารวิสุทธิ อุตตมวิโรจน์ ไชยรัตนาลังการ” สร้างวันพฤหัสบดีเวลา
ใกล้เที่ยงแรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๐๔๓ ตัวตรง พ.ศ. ๒๒๒๒
แผ่นดินพระเจ้าสุริยวงศาครองเวียงจันทน์ และสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ครองกรุงศรีอยุธยา มีน้ำหนัก ๖ กิโลกรัมเศษ คิดฐานออกคงเป็นเนื้อทองไม่ต่ำ
กว่า ๔ กิโลกรัม เวลานั้นเก็บไว้คลังจังหวัดนครพนม ขณะที่ได้ประชาชนทั้งสองฝั่ง
น้ำโขงไหลมามัสการเนื่องแน่นเป็นเวลาตั้งเดือน เสร็จงานแล้วได้อัญเชิญไว้
คลังจังหวัด^๑

^๑เดิมนำมาเก็บไว้ที่วัดแล้ว

ยกฉัตรแล้วถึงวันแรม ๑ ค่ำ วันงานสุดท้าย เวลา ๒๓.๐๐ น. ตรง ๕ ทุ่ม ขณะที่ประชาชนกำลังเพลิดเพลินอยู่กับการดูมหรสพทั่วบริเวณวัดนั้น มีเหตุประหลาดอัศจรรย์เกิดขึ้น คือมีแสงประหลาดปราดมาจากทิศเหนือผ่านหน้าวัดลอยต่ำมาก แสงเป็นลำยาวเกือบวา และสลบเหลืองเขียวขาวยาวเป็นหยดหยาด ประชาชนตื่นตื่นตะลึงกันหมด ผู้เคารพต่อพุทธคุณก็ยกมือสาธุการว่าเป็นเดช อภินิหารพระบรมธาตุ ก่อนรื้อนั่งร้าน ทางวัดได้จัดการหาปูนขาวทั่วทั้งองค์พระธาตุแล้วจึงได้รื้อ การก่อสร้างปีนทางวัดจัดทำไปน้อยมาก เพราะรายได้ก็น้อยกว่าปีใด ๆ เพราะใช้ง่ายในงานยกฉัตรมาก ได้ก่อสร้างศาลาในบริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์ ๑ หลัง ก่ออิฐปูนมุงกระเบื้องซีเมนต์ และซ่อมแซมเสนาสนะอย่างอื่นเท่านั้นกับตัดถนนหน้ากุฏิใหญ่ข้างใต้วิหารคด ต่อจากถนนข้ามทุ่งสายใต้ ก่ออิฐกันดินตลอดขอบสระ

พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้ก่อสร้างดังนี้

๑. กำแพงด้านตะวันออกทางเหนือองค์พระธาตุ จากมุมวิหารคดถึงทางแยกเข้าดอนกลางยาว ๑๓๐ เมตร แต่ยังไม่เสร็จ

๒. ขุดสระก่อเขื่อนที่ป่าตาล ใต้ริมวิหารคดด้านใต้ นั้น และก่อเขื่อนกันดินที่ตะวันตกประตูได้ครึ่งหนึ่ง

๓. ขุดลอกหนองสระพังด้านตะวันออกเกาะ ด้วยเงินทุนจัดระบบอาชีพของรัฐ ๑๐,๐๐๐.๐๐ บาท ทางวัดออกทุนก่อขอบสระเท่าบริเวณที่ขุดนั้นสิ้นเงินประมาณ ๓๐,๐๐๐.๐๐ บาท

๔. เตรียมไม้และอุปกรณ์สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมตึก ๒ ชั้น แต่ยังมิได้ลงมือเพราะทุนไม่พร้อม

รายการก่อสร้างในยุคเจ้าอาวาสปัจจุบันยุติลงเท่านั้นก่อน ต่อไปเสนอรายละเอียดอีกครั้ง ขอความสวัสดีจงมีแด่สาธุชนทั้งมวลเทอญฯ

ปัจฉิมพจน์

องค์พระธาตุพนม เป็นมหาเจดีย์โบราณ เป็นปูชนียสถานอันศักดิ์สิทธิ์มีมานานเป็นที่บรรจุพระพุทธรูปองค์สำคัญที่แปลกันมาว่า “พระธาตุหัวอกพระพุทธรูปเจ้า” เป็นพุทธรูปเจดีย์คู่บ้านคู่เมืองของไทยล้านช้างมาแต่โบราณ เป็นโบราณสถานที่ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรมและวัฒนธรรมแก่แก่ ประชาชนชาวล้านช้างนับแต่พระมหากษัตริย์ลงมา ได้เคารพบูชาและอุปถัมภ์บำรุงไว้เป็นมิ่งขวัญจิตใจของชาวพุทธ ซึ่งจะหาเจดีย์เก่าแก่ให้เราได้ชมอย่างนี้ได้ยากในประเทศไทย จึงสมควรที่เราทั้งหลายจะช่วยกันรักษาไว้ให้เป็นมรดกของชาติบ้านเมือง และพระพุทธศาสนา

องค์พระธาตุพนม เป็นหลักฐานพยานแสดงให้เห็นความเจริญทางวัตถุและจิตใจของคนโบราณชน ผู้อาศัยอยู่ในภูมิภาคส่วนนี้ของโลก จึงจัดว่าเป็นสมบัติอันสำคัญของโลกชิ้นหนึ่ง สำหรับปัจจุบันองค์พระธาตุพนมยังเป็นวัตถุเครื่องยึดจิตใจประชาชนให้มั่นอยู่ในบุญกุศล และเคารพบูชาพระธรรมวินัย เป็นจตุรรวมประชาชนในลุ่มแม่น้ำโขงประจำปีทีหลังไหลมาจากจตุรทิศให้ได้แลกเปลี่ยนถ่ายทอดความเจริญแก่กันทางวัตถุและจิตใจ ชาวเราลูกพระพุทธรูปองค์จึงมีควรที่จะบูชา

วัดพระธาตุพนมวรวิหาร อันเป็นสถานที่ประดิษฐานพระธาตุพนม เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกในภาคนี้มาแต่ พ.ศ. ๒๔๔๓ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ มา น้ำบ่อพระอินทร์ได้เข้าร่วมในน้ำมูรธาภิเษกของพระมหากษัตริย์ไทย แต่รัชกาลนั้นมาถึงปัจจุบัน ได้พระราชทานถวายดอกไม้ธูปเทียนทองและน้ำหอม มาบูชาและสรงพระบรมธาตุทุกปี แต่ยกเป็นอารามหลวงแล้ว ยังได้รับพระราชทานเทียนประจำพรรษาทุกปี เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๔๔๖

วัดพระธาตุพนม เป็นพระอารามใหญ่แต่โบราณมา เนื้อที่เขตจำพรรษา ปัจจุบัน ๕๕ ไร่ มีพระภิกษุสามเณรจำพรรษาแต่ ๕๐ ถึง ๑๐๐ มีชาติ มีศิษย์วัดแต่ ๓๐ ถึง ๕๐ พร้อมทั้งชีด้วย เป็นสถานที่ศึกษาทั้งทางธรรมและบาลี เดิมนั้นเปิดแผนกมัธยมเพิ่มเติมขึ้นอีก มีโรงเรียนภาษาไทยอาศัยอยู่ในเขตวัด ๒ โรงเรียน มีหมู่บ้านตั้งอยู่โดยรอบเป็นสำนักอบรมจิตตามแบบพุทธ (วิปัสสนา) มีภาระที่จะต้องปรับปรุงให้ความสะดวกแก่นักศึกษาและนักปฏิบัติเป็นอันมาก เสนาสนะและสาธารณูปโภคยังไม่พอความต้องการ ถึงคราวมีงานมัสการประจำปีจึงไม่สะดวก ที่พักและอุปกรณ์ยังจะสร้างโรงเรียนให้เป็นหลักฐาน ทำประปาให้ความสะดวกแก่อาคันตุกะผู้มาแสวงบุญ ฯลฯ

ถ้าท่านนักบุญใด มีใจประสงค์จะร่วมกุศลช่วยทำนุบำรุง เพื่อความถาวรของพระบรมธาตุ และเพื่อความเจริญของวัดนี้ ทางด้านรูปธรรมและนามธรรม แล้วติดต่อกับทางวัดได้ตลอดเวลา ผลกุศลจะสะท้อนแก่ตัวท่านและศาสนชาติบ้านเมืองอันเป็นส่วนรวม

สาธุฯ ขอให้พระพุทธศาสนาจงยั่งยืนส่องแสงธรรมอยู่ตลอดกาล ขอพระมหากษัตริย์องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จงมีพระชนมียืนนานและยังยืนอยู่ในราชสมบัติขัตติยอำนาจ ขอประชาชนของชาติจงมีธรรมและถึงความสมบูรณ์สุขทั่วหน้า ขอฟ้าฝนจงตกถูกต้องตามฤดูกาลเป็นนิิตย์เทอญ.

จดหมายเหตุสำคัญ

๑. วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถสิริกิติ์ นำข้าราชการบริพารเสด็จมาทรงนมัสการประกอบพระราชพิธีสมโภชองค์พระธาตุพนม ถวายภัตตาหารและไทยทานแด่พระเถรานุเถระในพิธี ๑๐ รูป ทรงพระสุหร่ายและเบิกแว่นเวียนเทียน ประทับ ณ พระเบญจาและทรงถวายสักการะที่ลานพระบรมธาตุ ด้านตะวันออก ทรงถวายผ้าสีชมพูหม่ององค์พระธาตุ แล้วเสด็จเยี่ยมเยียนประชาชนที่รอเฝ้าอยู่รอบ ๆ กำแพงพระธาตุ โดยเสด็จออกจากประตูเหนือโรงธรรมเวียนไปทางตะวันตก ทางใต้จนถึงด้านตะวันออก เสด็จเข้าทรงลาพระสงฆ์ในพระวิหารหอพระแก้ว ทรงบริจาคเงินบูชาพระธาตุ ๑๐,๐๐๐ บาท แล้วเสด็จไปเสวยพระกระยาหารเที่ยง ณ ที่ว่าการอำเภอธาตุพนม แล้วก็เสด็จกลับนครพนม

๒. วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๓ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (กิตติ โสภณ) สมเด็จพระสังฆราช เสด็จนำผ้าพระกฐินพระราชทานมาทรงทอด ณ วัดพระธาตุพนม จากนั้นทรงพนมมาถึงธาตุพนมเวลา ๑๐.๐๐ เศษ ทรงเสวยเพล ณ ที่ประทับกุฏิพระธาตุรัศมี เวลา ๑๓.๐๐ น. ทรงถวายผ้าพระกฐิน ณ โรงธรรม มีผู้ติดตามในขบวน ๓๐๐ คน ใช้รถบัส ๗ คัน ม.ล. ปุ๋ย เสนีวงศ์ สร้างพระประธานพร้อมด้วยอัครสาวก หน้าตักพระประธานกว้าง ๕๐ เซนติเมตร มาถวายพร้อมคณะกฐิน พัก ๑ ราตรี เข้าวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๐๓ เสด็จไปขึ้นเครื่องบินที่อุบลฯ กลับกรุงเทพฯ

๓. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถสิริกิติ์ ได้เสด็จมาบำเพ็ญราชกุศลวิสาขบูชา ที่วัดพระธาตุพนม เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๐๖ เสด็จมาโดยเครื่องบินพระราชพาหนะลงที่สนามบินนครพนม แล้วเสด็จโดยเฮลิคอปเตอร์ลงที่สนามโรงเรียนธาตุพนม

ประทับพักที่ว่าการอำเภอธาตุพนม ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายภัตตาหารเพล เลี้ยงพระทั้งวัด เจ้าอาวาสได้นิมนต์พระเถระต่างวัดมาร่วม คือ เจ้าคณะจังหวัด สกลนคร และเจ้าคณะจังหวัดนครพนม จังหวัดนครพนม พระเทพรัตนโมลี เจ้าอาวาสถวายพระธรรมเทศนาพุทธคุณกถา ๑ กัณฑ์ แล้วเสด็จประทับที่พระ เบนุจาลับปลาข้าวคราว ณ ทางพระธาตุด้านตะวันออก ทรงพระสุหร่ายสรง พระสุคนธ์องค์พระธาตุน้ำสวดมนต์และประทับกษิณเวียนเทียนพระบรมธาตุครบ ๓ รอบ แล้วเสด็จออก เจ้าอาวาสได้นำเสด็จปลุกต้นราชพฤกษ์ (ต้นคูณ) ที่กลาง สนามหญ้าด้านเหนือ แล้วนำเสด็จทอดพระเนตรวัดรอบวิหารคดไปทางตะวันตก และด้านใต้ เลี้ยววกมาทางหน้าพระอุโบสถด้านตะวันออกเยี่ยมประชาชนรอบ ๆ บริเวณ แล้วตามส่งเสด็จถึงหน้าวัด พระองค์ไปประทับเฮลิคอปเตอร์ที่ลงสนาม โรงเรียนเพื่อเสด็จไปจังหวัดนครพนม

๔. สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ พระราชชนนีเสด็จเยี่ยมตำรวจชายแดน และนมัสการพระบรมธาตุโดยเฮลิคอปเตอร์ ถึงเวลาบ่ายโมง วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๐๗ เจ้าอาวาสรอรับเสด็จที่ซุ้มประตูใหญ่ พระสงฆ์สวดถวายชัยมงคล นำเสด็จ ขึ้นนมัสการพระรัตนตรัยที่หอพระวิหาร หอพระแก้ว พระสงฆ์ที่มาคอยรับเสด็จ สวดถวายชัยมงคล เมื่อเสด็จประทับพระที่นั่งแล้วต่อนั้นนำเสด็จไปนมัสการพระธาตุ ผ่านแถวประชาชนที่มาต้อนรับด้านเหนือหอพระแก้ว เข้าสู่พระธาตุ ทรงนมัสการ ได้ถวายโต๊ะหมู่ ๒ พระเครื่องทองน้อย และพระพุทธรูปปางประทานพรแบบสุโขทัย มีตรา ภ.ป.ร. ๑ องค์ นำทรงปลุกต้นคูณไว้ที่สนามหญ้าด้านเหนือ ตะวันตกต้น ราชพฤกษ์ ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงปลูก แล้วแจกเสื้อผ้าคนชราแล้วเสด็จกลับ

บันทึกท้ายเล่ม

๑. วันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๑๘ ตรงกับวันจันทร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๔ ปีเถาะ พระธาตุพนมได้พังทลายลงไปทางทิศตะวันออกทั้งองค์ ทับวัดถูกก่อสร้างต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงนั้นเสียหายหมด เช่น กำแพงแก้วชั้นที่ ๑ - ๒, หอพระทางทิศ เหนือและทิศใต้, ธาตุหอบูชาข้าวพระ, ศาลาการเปรียญ และพระวิหารหอพระแก้ว ส่วนฉัตรพระธาตุ ซึ่งทำด้วยทองคำนั้นตกกระเด็นไปพึ่งอยู่ฝากำแพงพระวิหาร หอพระแก้วได้รับความเสียหายเล็กน้อย การที่พระธาตุพนมได้พังทลายลงครั้งนี้ สืบเนื่องมาจากฐานเดิมหรือพระธาตุชั้นที่ ๑ ซึ่งมีความสูงประมาณ ๘ เมตร เก้า แก่และผุพังมาก จนไม่สามารถทานน้ำหนักส่วนบนได้และประจวบกับระหว่างนั้น ฝนตกพราดติดต่อกันหลายวัน บางครั้งก็ตกหนักและมีพายุพัดแรงอีกด้วย จึงเป็น เหตุให้พระธาตุซึ่งเก่าแก่และผุพังอยู่แล้วเริ่มผุพังมากขึ้นจนกระทั่งหักล้มลงในที่สุด

๒. วันที่ ๘ กันยายน ๒๕๑๘ เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้ทำการรื้อถอนและ ขนย้ายซากปรักหักพังขององค์พระธาตุพนม ใช้แรงงานคนงานจำนวน ๕๐ คน ใช้เวลาทำงานอยู่ ๑๗๐ วัน จึงแล้วเสร็จ ในระหว่างการขุดค้นขนย้ายซากปรักหัก พังพระธาตุอยู่นั้น ได้พบวัตถุสิ่งของมีค่ามากมายประมาณ ๑๔,๗๐๐ ชิ้นเศษ ของ จำนวนนี้ได้นำเข้าบรรจุไว้ในพระธาตุองค์ใหม่เป็นบางส่วน และบางส่วนจะได้เก็บ ไว้ที่พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุพนม

๓. วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๑๘ มีพิธีบูชาและบวงสรวงดวงวิญญาณของ บรรพบุรุษตลอดจนถึงเทพเจ้าผู้พิทักษ์รักษาองค์พระธาตุ แล้วอัญเชิญไป ประดิษฐานไว้ที่พระธาตุพนมจำลองซึ่งอยู่ทางทิศเหนือขององค์พระธาตุทั้งนี้เพื่อ สดวกในการก่อสร้างพระธาตุองค์ใหม่ เมื่อสร้างเสร็จแล้วจะอัญเชิญกลับ ประดิษฐาน ณ ที่เดิม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี เป็นประธานในพิธี ฝายบ้านเมือง พระพิมลธรรม (อาสภามหาเถระ) เป็นประธานฝ่ายสงฆ์

๔. วันที่ ๑๗ - ๑๘ ตุลาคม ๒๕๑๘ ได้พบพระอุรังคธาตุอยู่ที่พระธาตุท่อนกลาง ซึ่งสูงจากระดับพื้นดิน ๑๔.๗๐ เมตร แต่ในขณะที่พบนั้น พบอยู่บนกองอิฐปูนที่พังลงมาจากพระธาตุชั้นที่ ๒ ส่วนบน สูงจากระดับพื้นดิน ประมาณ ๓ เมตร พระอุรังคธาตุนี้ได้บรรจุไว้สลับซับซ้อนมากแต่พอสรุปได้ดังนี้

๑. พระอุรังคธาตุจำนวน ๘ องค์ บรรจุอยู่ในผอบแก้ว
๒. ผอบแก้วอยู่ข้างในผอบทองคำ
๓. ผอบทองคำอยู่ข้างในตลับเงิน
๔. ตลับเงินอยู่ข้างในบุษบกทองคำ
๕. บุษบกทองคำอยู่ในเจดีย์ศิลา
๖. เจดีย์ศิลาอยู่ข้างในผอบสำริด
๗. ผอบสำริดอยู่ในพระธาตุชั้นที่ ๒ ส่วนบน สูงจากระดับพื้นดิน ๑๔.๒๐ เมตร
๕. วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๑๘ ถึงวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๑๙ (๗ วัน ๗ คืน) มีงานสมโภชพระอุรังคธาตุ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ได้ทรงเสด็จมาเป็นประธานในพิธี สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นประธานเจริญพระพุทธมนต์

การก่อสร้างพระธาตุองค์ใหม่

๖. การก่อสร้างพระธาตุองค์ใหม่ ได้สร้างครอบพระธาตุองค์เก่าชั้นที่ ๑ หรือที่เรียกว่าอุโมงค์เดิม ซึ่งไม่ได้พังทลายทั้งหมด ยังเหลือเป็นกองอิฐอยู่สูงประมาณ ๖ เมตร การก่อสร้างทำด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก มีรูปทรงสี่เหลี่ยมเหมือนของเดิมทุกประการ สูงจากระดับพื้นดิน ๕๓.๖๐ เมตร ฐานวัดระดับพื้นกว้างด้านละ ๑๓ เมตร วัดสูงจากระดับพื้น ๖๔ ซม. กว้างด้านละ ๑๒.๓๓ เมตร

การดำเนินการก่อสร้างแบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ

๑. สร้างโครง
๒. ประดับตกแต่งลวดลาย

สำหรับการสร้างโครงนั้นทำด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก บริษัทอาเสียน - ไทย เป็นผู้รับเหมาก่อสร้างในราคา ๔,๔๕๐,๐๐๐ บาท ทางบริษัทได้ทำการขุดรากลงเข็มใน วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ต่อมาในวันที่ ๒๔ - ๒๕ พฤษภาคม ศกเดียวกัน ทางวัดพระธาตุพนม อันมีท่านเจ้าคุณพระเทพรัตนโมลี เป็นประธาน พร้อมด้วยกรรมการจังหวัดนครพนม กรรมการอำเภอธาตุพนมและประชาชนชาวธาตุพนม นิายพิศาล มูลศาสตรสาธร ผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนมเป็นประธาน ได้ทำพิธีลงรากฝังเข็มพระธาตุพนมเพื่อให้เป็นสิริมงคลในการก่อสร้างพระธาตุองค์ใหม่

การประดับตกแต่งลวดลาย หลังจากสร้างโครงพระธาตุเสร็จแล้ว ๑ ปี จึงได้มีการประดับตกแต่งลวดลาย คณะกรรมการอำนวยการบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมได้มอบหมายให้กรมศิลปากรเป็นผู้ดำเนินการประดับตกแต่งให้เหมือนของเดิมทุกประการ

กรมศิลปากรได้แบ่งงานการประดับตกแต่งลวดลายออกเป็นสี่แผนก คือ

๑. แผนกประดับตกแต่งลวดลายพระธาตุช่วงล่างหรือพระธาตุท่อนล่างซึ่งนับจากพื้นดินขึ้นไปถึงยอดซุ้มประตูชั้นที่ ๑ สูง ๗.๗๐ เมตร เป็นหน้าที่ของกองโบราณคดี กรมศิลปากร นายมะลิ โคกสันเทียะ เป็นหัวหน้าควบคุมดูแลการทำงานเพื่อให้เป็นไปตามแบบแปลนทุกประการ ได้ลงมือทำงานในวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๒๑ เสร็จเรียบร้อยดีในปลายเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๒๒ สิ้นเงินค่าใช้จ่ายในการประดับ จำนวน ๑,๒๕๕,๐๐๐ บาท

๒. ช่วงที่ ๒ หรือพระธาตุชั้นที่ ๒ นับจากยอดซุ้มประตูชั้นที่ ๑ ถึงยอดซุ้มประตูชั้นที่ ๒ สูง ๖.๒๐ เมตร เป็นหน้าที่ของวิทยาลัยช่างศิลป์ กรมศิลปากร มีอาจารย์สวัสดิ์ สันติสุข เป็นหัวหน้าควบคุมดูแลการประดับ ปั้นแต่งลวดลาย และลงรักปิดทอง ได้ลงมือทำงานในวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๒๑ เสร็จเรียบร้อยดีในปลายเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๒๒ สิ้นเงินค่าใช้จ่ายจำนวน ๑,๕๒๖,๐๐๐ บาท

๓. ช่วงที่ ๓ หรือพระธาตุท่อนที่ ๓ นับจากยอดซุ้มประตูชั้นที่ ๒ จนถึงยอดสุด สูง ๓๙.๗๐ เมตร เป็นหน้าที่ของกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร อาจารย์

ประเวศ ลิ้มปรีงษ์ เป็นหัวหน้าควบคุมดูแลการประดับตกแต่ง ได้ให้บริษัท ป.ว.ช. ลิกซิตการสร้าง รับเหมาทำในราคา ๒,๕๘๐,๐๐๐ บาท ทางบริษัทได้ลงมือทำงาน ในวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๒๐ เสร็จเรียบร้อยดีในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๒๑ ลวดลายประดับทำด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ลักษณะทรวดทรงของศิลปะเหมือนลวดลายเดิมซึ่งทำการประดับใน พ.ศ. ๒๔๘๓ - ๘๔

๔. สร้างกำแพงแก้วชั้นที่ ๑ รอบองค์พระธาตุ กำแพงชั้นแก้วชั้นที่ ๒ ด้านทิศตะวันออกและซุ้มประตู ๑ ซุ้ม ซ่อมลานพระธาตุซึ่งปูด้วยหินอ่อน และการซ่อมระเบียบโบสถ์ เป็นหน้าที่ของกองสถาปัตย์ กรมศิลปากร นายสุวิทย์ ลักษณภูมิ เป็นหัวหน้าควบคุมดูแลการก่อสร้างและการบูรณะดังกล่าวให้เป็นไปตามแบบแปลนทุกประการ ได้ให้บริษัท ป.ว.ช. ลิกซิตการสร้าง รับเหมาทำในราคา ๒,๐๔๐,๐๐๐ บาท

ยอดเงินบริจาคสร้างพระธาตุ จากวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๑๘ ถึงวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๒๒ รวม ๑๔,๔๗๒,๙๕๗.๔๙ บาท เงินงบประมาณแผ่นดิน อนุมัติ ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท

การก่อสร้างภายในวัด

เมื่อพระธาตุได้พังทลายแล้ว ทางวัดได้จัดสร้างอาคารสถานที่ทั้งชั่วคราวและถาวรดังต่อไปนี้

๑. พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้สร้างปรำบำเพ็ญบุญชั่วคราว ๔ หลัง อยู่ทางทิศตะวันตกนอกวิหารคด ๒ หลัง และอยู่ติดกับวิหารคดทางด้านเหนือ - ใต้ ๒ หลัง การก่อสร้างทั้งหมดใช้โครงไม้ หลังคามุงสังกะสี สิ้นเงินในการก่อสร้าง จำนวน ๔๐,๓๒๒ บาท

๒. สร้างศาลาที่พักประชาชน ๓ หลังที่บริเวณสนามหญ้าทุ่งนาทางทิศตะวันตกพระธาตุ โครงไม้หลังคามุงสังกะสี พื้นลาดปูนซีเมนต์ สิ้นค่าก่อสร้าง ๕๔๐,๐๐๐ บาท

๓. สร้างศาลาการเปรียญ ๑ หลัง อยู่บริเวณสนามหญ้า ข้างหลังกุฏิเจ้าอาวาส หลังคามุงด้วยกระเบื้องลูกฟูกใช้กระเบื้องลายปูพื้น ศาลาหลังนี้สร้างเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ สิ้นเงินค่าก่อสร้าง ๖๕๐,๐๐๐ บาท

๔. สร้างกุฏิพักพระเจ้าหน้าที่ใกล้พระธาตุจำลองทางด้านเหนือองค์พระธาตุ ๒ หลัง สิ้นเงินค่าก่อสร้าง จำนวน ๑๒,๐๐๐ บาท

๕. พ.ศ. ๒๕๒๑ สร้างกุฏิที่พักพระเถร ๑ หลัง บริเวณด้านหน้าสำนักปฏิบัติธรรมภิกษุ การก่อสร้างทำด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก เป็นอาคาร ๓ ชั้น กว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๔๐ เมตร สิ้นเงินค่าก่อสร้าง ๒,๕๐๐,๐๐๐ บาท

๖. สร้างตึกพยาบาลใน ร.พ. สมเด็จพระพุทธราช ที่สนามบินบ้านหัวดอน ๑ หลัง สิ้นเงินค่าก่อสร้าง ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท

๗. ซ่อมแซมถนนภายในบริเวณวัด ไรย์หินและลาดยาง สิ้นเงินจำนวน ๒๕๕,๐๐๐ บาท

งานพระราชพิธีบรรจุพระอุรังคธาตุ

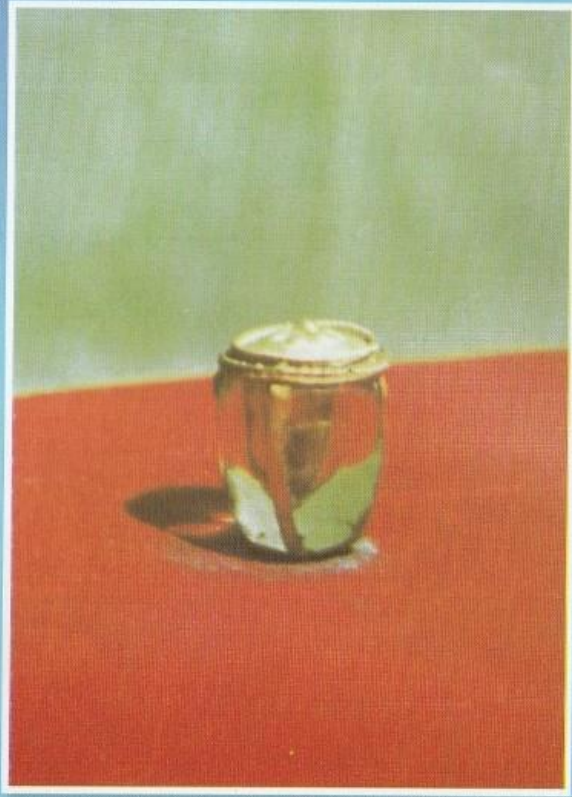
วันที่ ๒๑ - ๒๓ มีนาคม ๒๕๒๒ รัฐบาลได้จัดงานพระราชพิธีบรรจุพระอุรังคธาตุขึ้นที่วัดพระธาตุพนม มีหมายกำหนดการโดยสังเขปดังนี้ วันแรก ทำพิธีแห่พระอุรังคธาตุไปตามถนนสายต่าง ๆ ในเขตสุขาภิบาลธาตุพนมแล้วอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ที่เบญจา ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือพระธาตุ ทั้งนี้ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้สักการะบูชา ตอนเย็นมีเวียนเทียนและมีมหรสพสมโภชตลอดคืน วันที่ ๒ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเสด็จมาเป็นประธานยกฉัตร วันที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเสด็จมาบรรจุพระอุรังคธาตุ

พระอุรังคราตุได้บรรจุไว้อย่างสลับซับซ้อนมาก ซึ่งเมื่อถอดออกเรียงตามลำดับแล้วได้ดังนี้

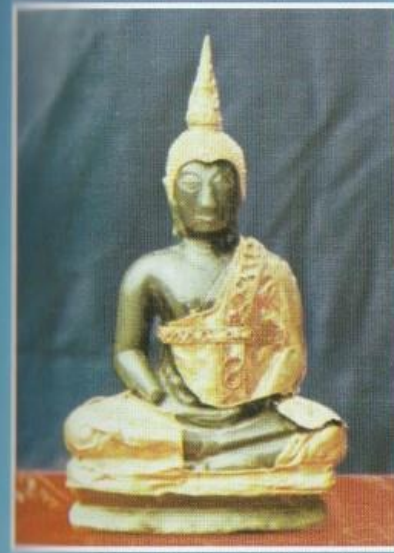
๑. ผอบแก้วที่บรรจุพระอุรังคราตุ ๘ องค์ พบอยู่ในผอบทองคำหมายเลข ๒
๒. ผอบทองคำหมายเลข ๒ พบอยู่ในผอบทองคำหมายเลข ๓
๓. ผอบทองคำหมายเลข ๓ พบอยู่ในผอบทองคำหมายเลข ๔
๔. ผอบทองคำหมายเลข ๔ พบอยู่ในตลับเงินหมายเลข ๕
๕. ตลับเงินหมายเลข ๕ พบอยู่ในบุษบกทองคำหมายเลข ๖
๖. บุษบกทองคำหมายเลข ๖ พบอยู่ในเจดีย์ศิลา และเจดีย์ศิลาพบอยู่ในผอบสำริด ผอบสำริดอยู่ในพระราตุชั้นที่ ๒ ส่วนบน

หมายเลข ๒ - ๖ ทำการบรรจุในสมัยเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก แห่งนครเวียงจันทน์
พ.ศ. ๒๒๓๖ - พ.ศ. ๒๒๔๕

ผอบแก้วอันเป็นที่บรรจุพระอุรังคธาตุจำนวน ๘ องค์ ได้แยกออกมาถ่ายภาพเป็นพิเศษ เพื่อให้มองเห็นได้ชัดเจน ผอบนี้สูงพร้อมฐาน ๒.๑ ซม. ผาผอบวัดผาศูนย์กลาง ๑.๘ ซม. ทำด้วยแก้วผลึก มีสีขาวแวววับมาก ข้างในมีพระอุรังคธาตุจำนวน ๘ องค์ บรรจุอยู่ในวันที่พบครั้งแรกนั้น มีน้ำมันจันทน์หล่อเลี้ยงอยู่และมีกลิ่นหอมเย็นอีกด้วย

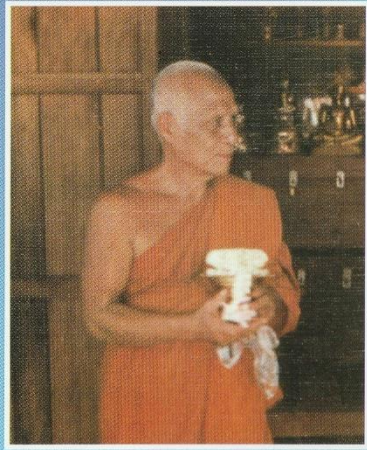
วัตถุอันศักดิ์สิทธิ์นี้ ถือว่าเป็นของเดิม ซึ่งทำการบรรจุโดยพระมหากัสสปเถระ และท้าวพญาทั้ง ๕ ใน พ.ศ. ๘

พระแก้วมรกต สูง ๑๗.๗ ซม.
หน้าตักกว้าง ๙.๙ ซม.
สร้างในสมัยเวียงจันทน์
พบในกรุพระอุรังคธาตุ

พระพุทธรูปทองคำ
สูง ๒๐ ซม.
หน้าตักกว้าง ๑๑ ซม.
เป็นเนื้อทองคำบริสุทธิ์
หนัก ๔.๗ กก.
สร้างในสมัยเวียงจันทน์ล้านช้าง
พบในกรุพระอุรังคธาตุ

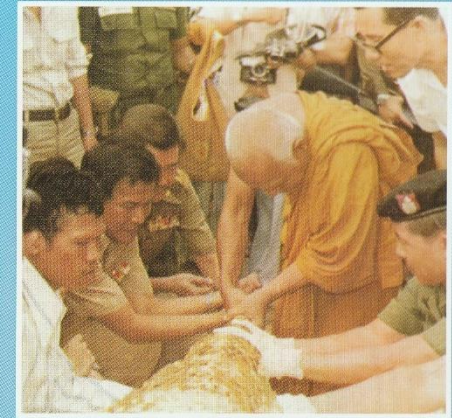

วันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๒
เวลา ๑๓.๐๐ น. พระเทพรัตนโมลี
เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม และ
นายสมพร กลิ่นพงษา ผู้ว่าฯ
จังหวัดนครพนม อัญเชิญพระอรัง-
ศาตุออกจากที่ประดิษฐาน
ชั่วคราวเพื่อนำออกไปแห่ตาม
ถนนสายต่าง ๆ ในเขตสุขาภิบาล
อำเภอธาตุพนม

พระเถระผู้ใหญ่ระดับประเทศ และข้าราชการผู้ใหญ่ กำลังแห่
พระอรังศาตุรอบองค์พระธาตุพนม ๑ รอบ แล้วอัญเชิญไป
ประดิษฐานบนราชรถ ซึ่งจอดรออยู่ที่ถนนหน้าวัดพระธาตุพนม

พระเทพรัตนโมลี
เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม
นายเดโช สวนานนท์
อธิบดีกรมศิลปากร
นายสมพร กลิ่นพงษา
ผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนม
และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง
กำลังประกอบฉัตรพระธาตุ
ทองกษาปณ์ กรมธนารักษ์
เป็นผู้จัดทำฉัตรได้ส่งชิ้นส่วนต่าง ๆ
มาประกอบเป็นองค์ฉัตร
ที่วัดพระธาตุพนม

ตอนเช้า
วันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๒
ได้อัญเชิญองค์ฉัตรไปประดิษฐาน
ไว้ที่พระวิหารหอพระแก้ว
เพื่อรอเวลาอัญเชิญขึ้นไป
ประดิษฐานบนยอดพระเจดีย์

วันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ เวลา ๑๔.๑๙ น. พระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
ได้ทรงจับสายสูตรอัญเชิญฉัตรทองคำขึ้นไปประดิษฐานบนยอดพระเจดีย์

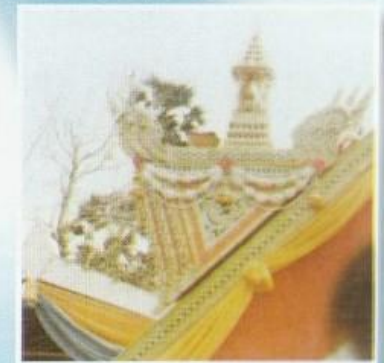

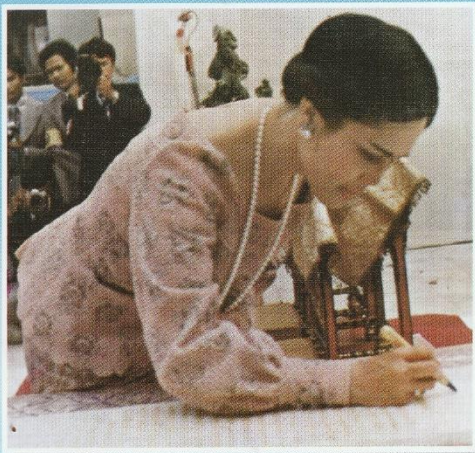
ฉัตรทองคำได้ลอยขึ้นไปสู่ยอด
พระเจดีย์อย่างสวยงาม ท่ามกลาง
เสียงแซ่ซ้องสาธุการของชาวพุทธ
ทั่วประเทศ ทำให้ผู้เห็นเหตุการณ์
ในวันนั้นรู้สึกตื่นตันทึ่งใจมาก บางคน
ถึงกับน้ำตาไหลด้วยความปิติ

วันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ เวลา ๑๔.๑๙ น. เป็นอุดมมงคลฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพ-
รัตนราชสุดา และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ทรงจับสายสูตร
อัญเชิญพระอรุณคราดขึ้นประดิษฐานไว้ในองค์พระธาตุทางทิศตะวันออก

พระอรุณคราดซึ่งประดิษฐานอยู่ในบุษบก
และเครื่องเกรินอันประดับตกแต่งแล้ว
อย่างสวยงาม ได้ขึ้นไปยังกรุในองค์
พระเจดีย์อย่างเชื่องช้าและงดงามมาก
ท่ามกลางความปลื้มปิติยินดีและเสียง
อนุโมทนาสาธุการของบรรดาพุทธบริษัท
ทั่วประเทศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ ทรงลง
พระปรมาภิไธยในแผ่นศิลา
จารึก

The History of Phra Thatpandit Pagoda

ผู้บริจาคทุนทรัพย์ สนับสนุนการพิมพ์หนังสือ

คุณปรีชา ตั้งไพบูลย์	๑๐,๐๐๐	บาท
คุณนงลักษณ์ อุษาประทุมบาน	๑๐,๐๐๐	บาท
คุณอนันต์ มาศรินวล	๒,๐๐๐	บาท